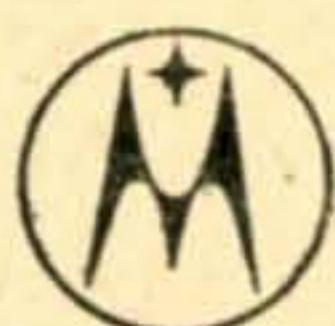
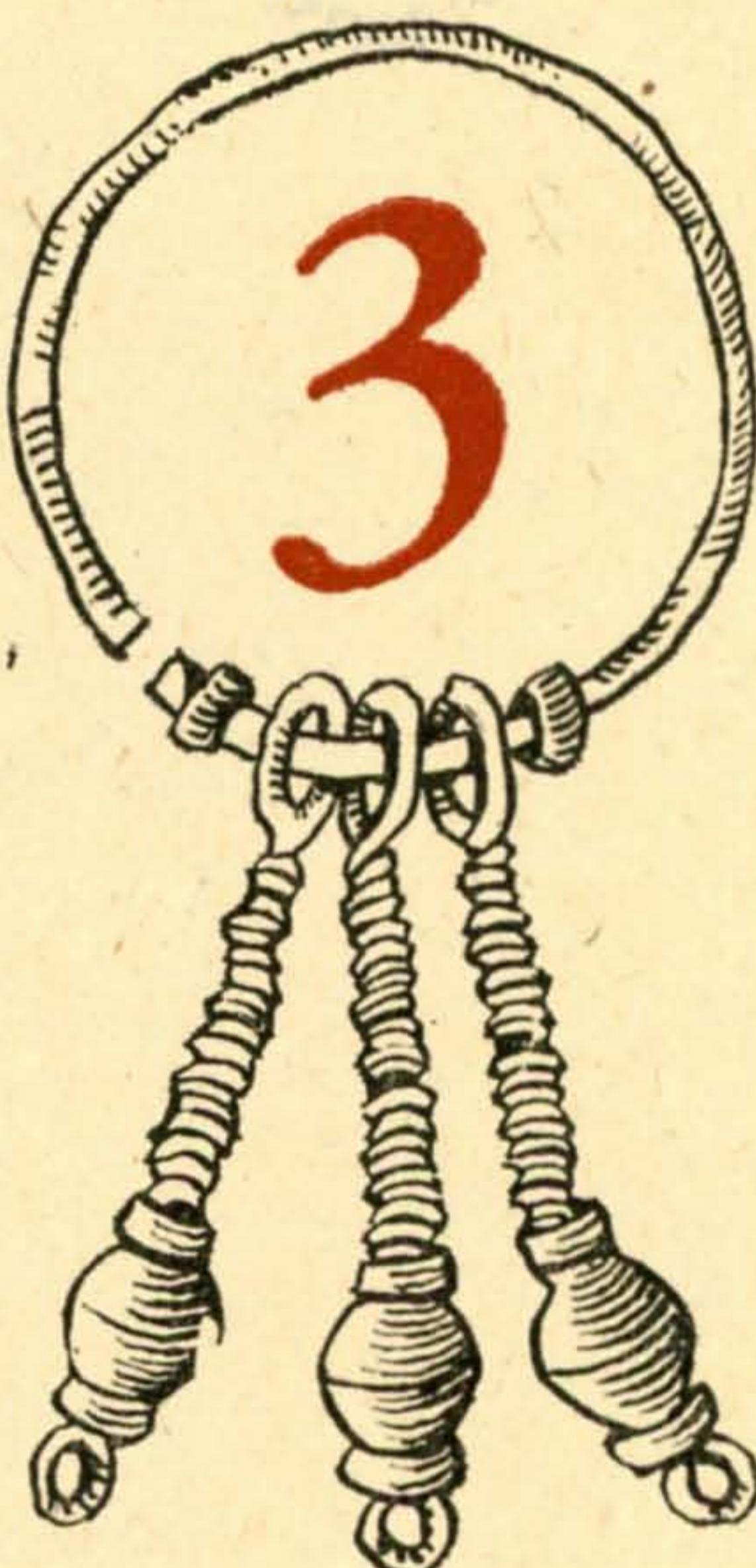

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

V—VIII a. ŽEMAIČIŲ KULTŪRA

VILNIUS „MOKSLAS“ 1984

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktaras MECISLOVAS JUCAS
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. kandidatas ADOLFAS TAUTAVIČIUS
(ats. redaktorius)
istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ
(red. kolegijos pirmininkė)

Piešiniai — KRISTINOS JARMALYTĖS ir

KĘSTUČIO MUSTEIKIO

Nuotraukos — straipsnių autorių ir

KAZIMIERO VAINORO

ниях (рис. 15 : 1). Только мужская одежда застегнута фибулами. Все они арбалетовидные, чаще всего с тесловидной ножкой (рис. 16), реже — с перекладинами (рис. 15 : 3), или фибулы с головками в виде маковых коробочек (рис. 17). Для женских погребений специфичны такие находки, как головные венки-ленты, сотканные из разноцветных нитей, концы которых собраны в бронзовую спираль и закреплены деревянным тонким прутом (рис. 14 : 1). Пара бронзовых булавок, соединенных цепочками,— также характерное грудное украшение женщин (рис. 20, 21). Некоторые из них отделаны серебром. Встречаются и одиночные бронзовые булавки различного вида, как, например, крестообразные булавки (рис. 19 : 1, 3), булавки с трубовидной головкой (рис. 19 : 4). Следует отметить, что железные посоховидные булавки известны как в женских, так и в мужских погребениях (рис. 19 : 5, 6). Почти во всех захороне-

ниях встречаются 1 или 2 амулета — янтарные бусинки, прикрепленные к грудным украшениям.

Браслеты по форме разделяются на ленточные (рис. 15 : 2), спиралевидные (рис. 14 : 2; 23) и манжетообразные с треугольным ребром посередине (рис. 22). Последние браслеты найдены лишь в женских захоронениях. Перстни спиралевидные.

В могильном инвентаре редко встречались рога для питья, остатки узд (железные удила). Вещевой материал позволяет отнести исследованные погребения к VII—VIII вв. Но такие случайные находки, как подковообразные фибулы (рис. 18 : 2, 3), гвоздеобразные булавки с дисковидной плоской шляпкой (рис. 18 : 1), а также булавки с треугольной головкой (рис. 19 : 2) свидетельствуют о том, что могильник Каштауналяй функционировал и позднее, т. е. в конце I—начале II тысячелетия.

POŽERĖS PLOKŠTINIS KAPINYNAS

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

Ligšioline archeologinėje literatūroje Požerės plokštinis kapinynas buvo žinomas kaip Pa-ežerio kapinynas. 1974 m. norminant gyvenvietių vardus, kaimas pavadintas Požere. Jis yra Šilalės rajone, apie 5 km į šiaurės rytus nuo Upynos ir maždaug 8 km į pietus nuo Kaltinėnų; kapinynas kaimo laukų šiaurinėje dalyje, kalvoje — Karnagos kalne. Kalvą iš rytų juosia Ikvedžio upelio slėnis, kapinynas lieka kairiame upelio krante, iš šiaurės yra mažo upelio — Ikvedžio intako — slėnis, iš vakarų — kelių hektarų dydžio pelkė, vadinama „Kapų pjauniu“. Į pietus kalva pamažu nuolaidėja ir susilieja su gretimais laukais. Šiaurinis ir rytinis jos šlaitai gana statūs, pietinis nuolaidesnis. Jos viršus irgi ne visai lygus.

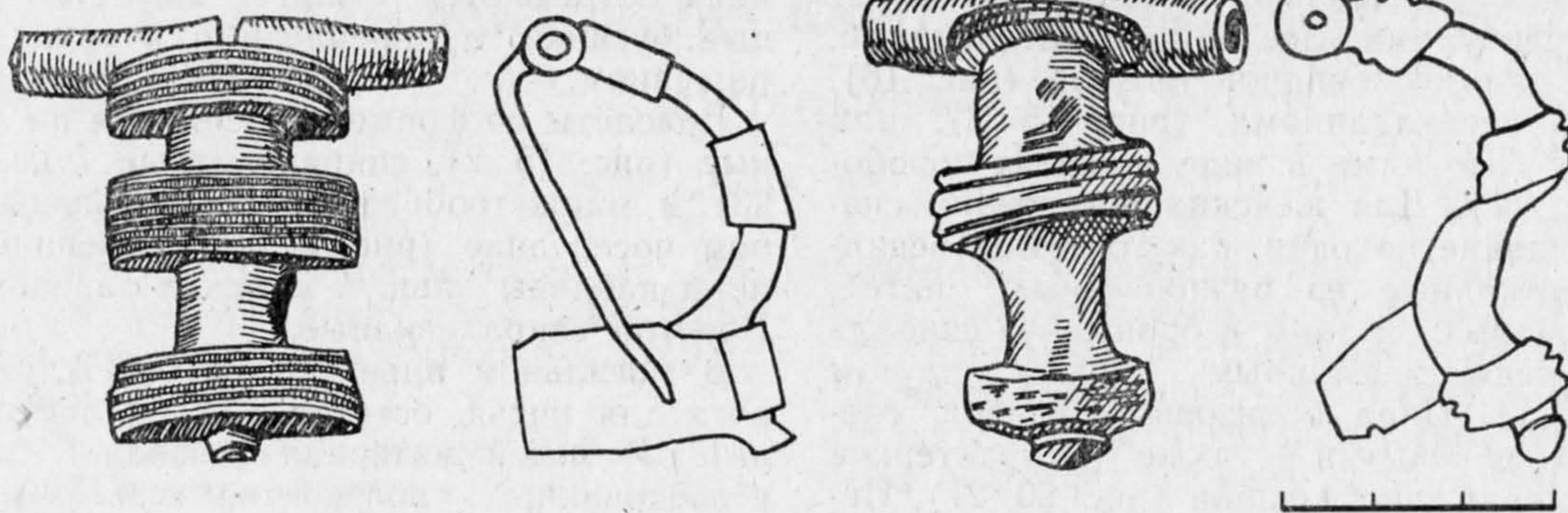
Karnagos kalne, pasakojama, buvęs miestas. Šiaurinėje dalyje, ant aukščiausios viršūnės stovėjusi varpinė, o kiek piečiau, ant žemesnės — bažnyčia. Karnagos miestas buvęs sudegintas per karus su švedais. Kalne likę tik užkasti bažnytiniai indai. Persikėlę prie Lingės ežero žmonės įkūrė Požerės (Paežerio) kaimą, o Karnaga virtusi jo ganyklomis. Kalvos viršuje vėjas išpustydavęs žmonių kaulų, kažkokiu senienų. Buvusios matomos akmenų eilės — „bažnyčios pamatai“.

XX a. pradžioje, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, Karnaga liko vieno valstiečio nuosavybe, pradėta arti. Nedirbamas paliktas tik apie 30 m skers-

mens sklypelis — tariamoji bažnyčios vieta. Ji apkasta grioviu, aplink sudėta žema akmenų tvorelė kaip apie senas kaimų kapinaites, pastatyta pora medinių kryžių. Šitaip atsirado ir dabar esančios tarsi kaimo kapinaitės.

Ariant kalvą, buvo randama žmonių kaulų ir įvairių kitų daiktų. Apie 1930 m. čia pasitaikančiais radiniais susidomėjo netoli kapinyno gyvenusio valstiečio sūnus V. Bambalas, kuris mokėsi Kaune. Jis ėmė kasinėti kapinyną, rinko senienas ir pardavinėjo jas Kauno miesto muziejui. Taip 1930—1938 m. į Kauno muziejus pateko apie 120 II—XVI a. papuošalų, ginklų ir kitų daiktų (KVIM, 969 : 1—19, 1006 : 1—80, 1049 : 1—17, 1100, 1202 : 1—7). Šiuos radinius ir patį kapinyną nuo 1938 m. jau gana dažnai mini archeologai (Puzinas J., 1938, p. 255, 260, 262, 269, pav. 69 : 3; Moora H., 1938, p. 311; Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946, p. 183, 189, 199; LAB, p. 536, 541, 553; LLM, t. 2, pav. 54, 55, 244, 245, 260).

Karnagos kalvos pietinis šlaitas ir po karo buvo ariamas. 1958—1959 m. apie 100 m į pietryčius nuo kapinaičių išverstos žmogaus ir žirgo kaukolės bei keletas žalvarinių papuošalų. Tada vietiniai senienų mėgėjai čia iškasė keliolika įvairaus dydžio duobių ir, surinkę sveikesnius dirbinius, įsirengė „muziejų“. Keletas radinių pateko į Upynos vidurinę mokyklą, o iš jos 1961 m.— į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų, likusieji kartu su V. Statkevičiaus

1 pav. Laiptelinės segės

surankiotaisiais tą patį muziejų pasiekė 1977 metais.

1964 m. paminklą žvalgė Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologai (Tautavičius A., 1965, p. 55—64). Tada ir paaiškėjo, kad plokštinius kapinynas ir buvęs pilkapynas užima maždaug 1—1,5 ha. Kalvos viršuje, kur padarytos „kapinaitės“, būta XIV—XVI a. kapų. Šalia jų iš pietų yra XIII—XIV a. sudegintų mirusiuju ir XV—XVI a. nedegintų mirusiuju kapų. I pietvakarius nuo kapinaičių apie 60—70 m skersmens plote aptikta II—IV a. pilkapių, kurių sampilai apjuosti akmenų vainikais. Juos žmonės ir vadino bažnyčios pamatais. Kadangi akmenys trukdė arti, tai buvo išlupti ir panaudoti statyboms. 1964—1965 m. kolūkis šioje vietoje iškasė kelias tranšėjas šakniavaisiams laikyti, greta ėmė smėli kaupams, ir pilkapių liekanos buvo visai sunaikintos. Iš buvusių kapų į muziejus pateko 5 II—III a. antkaklės kūginiais galais (KVIM, 1006 : 20, 1100, 1202 : 1—2; IEM, AR 469 : 434), 2 laiptelinės segės (pav. 1; IEM, AR 469 : 442, 488), kelios to laikotarpio juostinės apyrankės (KVIM, 1006 : 1, 2, 1202 : 3—6; IEM, AR 469 : 326), taip pat III—IV a. žalvarinis pentinas (LLM, t. 2, pav. 260; KVIM, 1006 : 7).

Pietiniame—pietrytiname kalvos šlaite, kuris leidžiasi į pelkę, esama VI—VIII a. kapų. 1966 m. liepos 26—rugpjūčio 28 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologai kartu su Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus darbuotojais ištyrė dalį šio šlaito. Apie 70 m į pietryčius nuo „kapinaičių“, į pietus nuo ūkio kastų tranšėjų buvo padarytos 7 perkaso — ištirtas 348 m² plotas. Cia rasti 132 VII—VIII a. nedegintų mirusiuju kapai (pav. 2). Dar vieno kapo (Nr. 133) liekanų aptikta dirvoje maždaug 35 m į rytus nuo ištirto ploto (Tautavičius A., 1967; IEM, AR 469 : 1—332). Be to, šalia „kapinaičių“ iš rytų ir šiaurės vakarų iškasta po 20 m² perkasa ir rasta 14 XV—XVI a. kapų bei

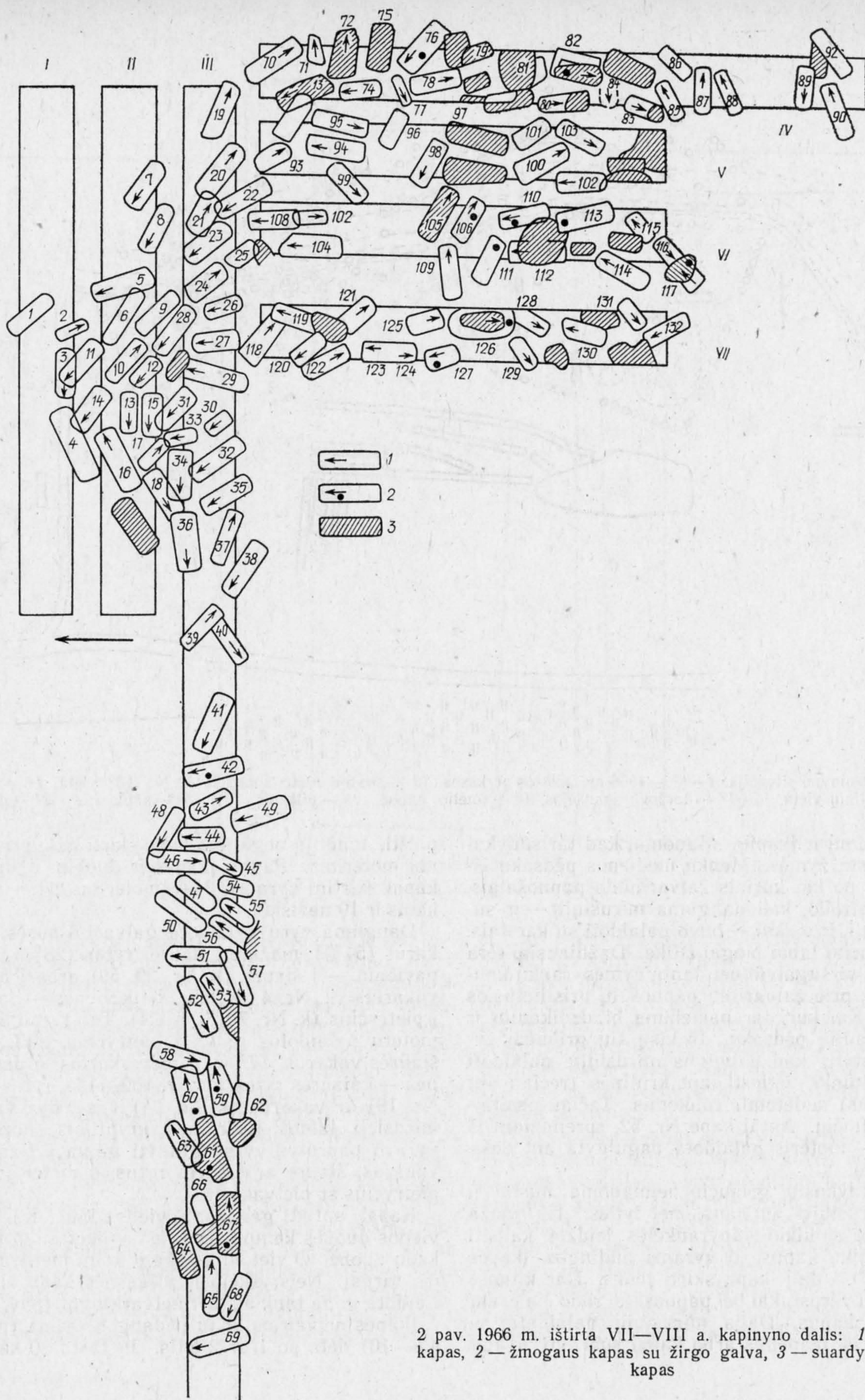
XIII—XIV a. sudegintų mirusiuju kapų pėdsakų (radiniai — IEM, AR 469 : 333—409). Iškasti dar keli surfai ir bandomosios perkaso „varpinės“ vietoje, taip pat kalvos šiaurės rytų ir rytų krašte, bet nei kapų, nei gyvenvietės pėdsakų neaptikta (pav. 3).

Straipsnyje skelbiami duomenys apie čia rastus VII—VIII a. kapus. Tai buvo pirmas kiek plačiau tyrinėtas to laikotarpio centrinės Žemaitijos dalies kapinynas. Ligšiol archeologinėje literatūroje paminėtas tik vienas kitas šių tyrinėjimų radinys (Tautavicius A., 1967, c. 274—276; 1970, c. 237—238; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 283, pav. 29).

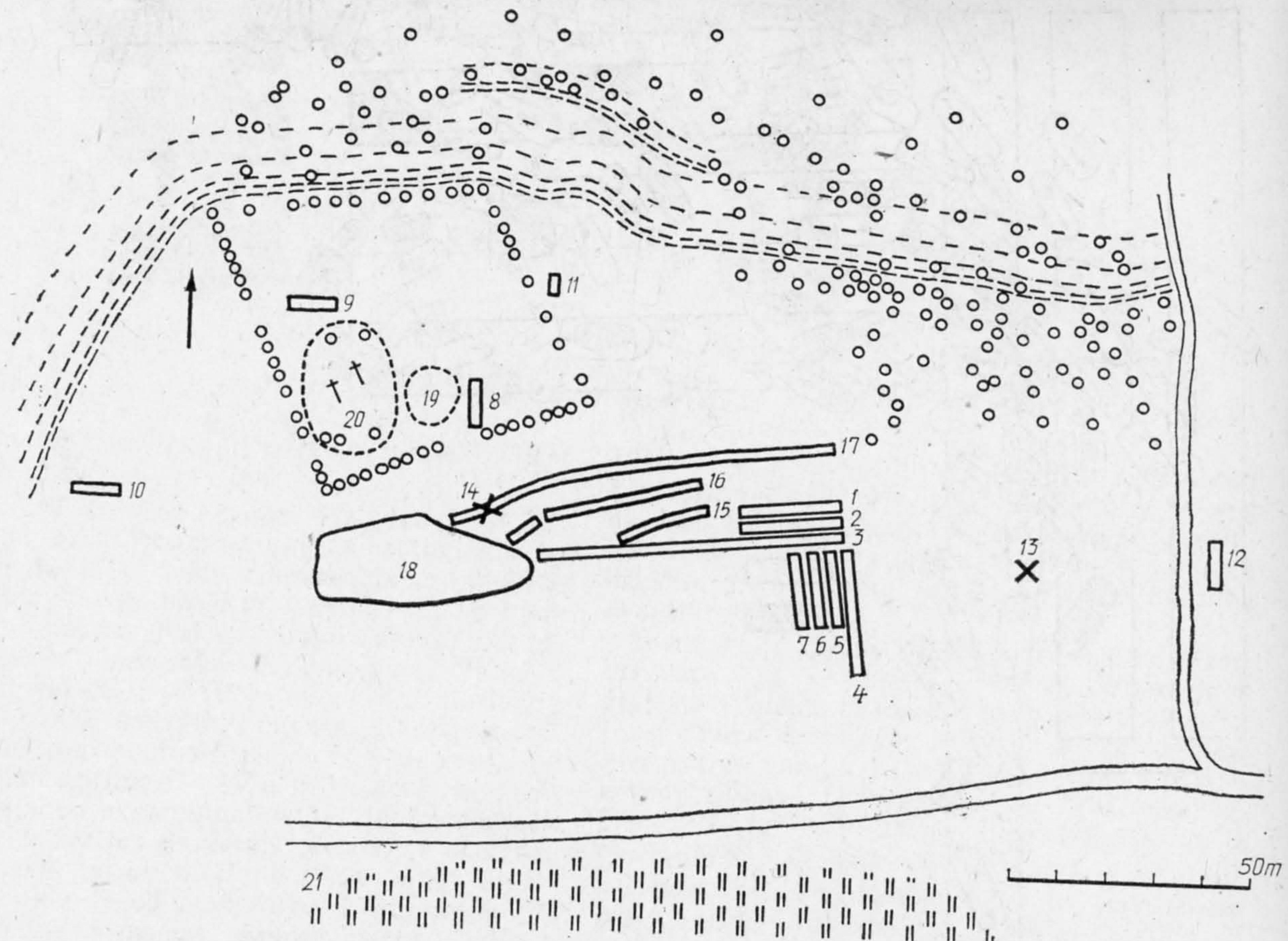
Laidosena. Mūrusiesiems laidoti buvo kasantos keturkampės pailgos duobės. Kartais jų kampai ir net visas galas būna apvalūs (vaiko k. Nr. 21). Duobės dažniausiai apie 2—2,3 m ilgio ir 0,7—0,9 m pločio, tik pavienės ilgesnės ar platesnės. Pvz., kapo Nr. 98 duobė yra 1 m pločio arba kapo Nr. 61 duobė — 2,5 m, kapo Nr. 126 — 2,4 m ilgio. Apskritai vyrių kapų duobės kiek ilgesnės, tuo tarpu vaikų būna nuo 0,5×0,8 m iki 0,7×1,6 m. Gilyn duobė dažnai kiek siaurėja ir trumpėja. Antai kapo Nr. 41 duobė iš pradžių buvo 0,8×2,2 m dydžio, o 0,95 m gylyje jos dugnas tapo 0,7×1,9 m.

Duobės siekia iki 1—1,2 m gylio, nors dauguma kapų rasta 0,6—0,9 m gylyje; kai kurie kapai, nupusčius ir nuplovus viršutinį žemės sluoksnį, aptikti vos 0,3—0,4 m gylyje. Duobės užpildytos šviesiu smėliu, degesių dėmelių ar angliukų pasitaiko retai. Kartais aptinkama mažų grublėto puodo šukelių ar apdegusio molio gabaliukų. Tik duobės dugne žemė kartais būna kiek tamsesnė.

Daugelio duobių dugne pastebėta tamsesnė keturkampė dėmė. Suaugusių žmonių kapuose (Nr. 31, 34, 46, 50, 52, 57, 60, 76, 94 ir kt.) ji 0,4—0,5 m pločio ir iki 2,05 m ilgio, vaikų kapuose (Nr. 30, 33, 56 ir kt.) — 0,35—0,4 m pločio ir 0,9—1,3 m ilgio. Šioje dėmėje randama griau-

2 pav. 1966 m. ištirta VII—VIII a. kapyno dalis: 1 — kapas, 2 — žmogaus kapas su žirgo galva, 3 — suardytas kapas

3 pav. Kapinino situacija: 1—12 — 1966 m. iškastos perkasos, 13 — dirvoje rasto suardyto k. Nr. 133 vieta, 14—17 — IV a. radinių vieta, 15—17 — daržovių tranšėjos, 18 — smėlio duobė, 19 — pilkapis (?), 20 — kapinaitės, 21 — pelkė

čiu liekanų ir įkapių. Manoma, kad tai sunyku sių karstų žymės. Menkų medienos pėdsakų išliko tik po kai kuriais žalvariniais papuošalais. Taigi, atrodo, kad dauguma mirusiuju — ir susaugusieji, ir vaikai — buvo palaidoti su karstais.

Griaūčiai labai blogai išlikę. Dažniausiai téra menkos viršugalvio bei dantų žymės, rankų kaulų — tik prie žalvarinių papuošalų prisilietusios dalys. Kai kur dar pastebima blauzdikaulių ir šlaunikaulių pėdsakų. Iš visų šių griaūčių žymiu matyti, kad dauguma mirusiuju palaidoti aukštielninkai, ištesti, ant krūtinės (rečiau ant juosmens) sudėtomis rankomis. Tačiau pasitako ir išimčių. Antai kape Nr. 52, sprendžiant iš įkapių — moteris palaidota paguldyta ant dešinio šono.

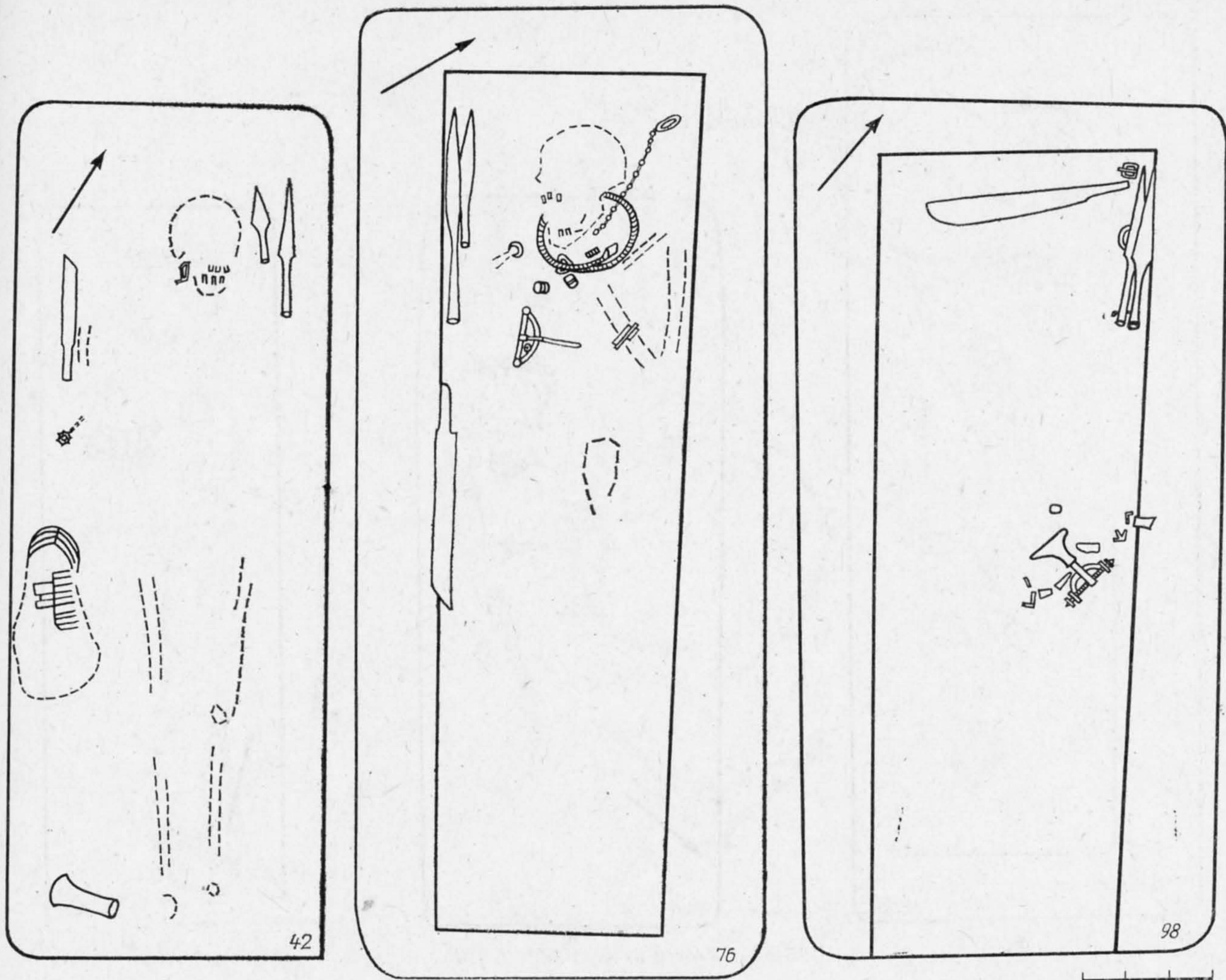
Iš sunykusių griaūcių neįmanoma nustatyti nei mirusiuju amžiaus, nei lyties. Tik maža duobė ir smulkios apyrankėlės leidžia kalbėti apie vaikų kapus, o vyrams būdingos įkapės (ginklai) — dalį kapų skirti jiems. Dar kituose randami verpstukai bei papuošalai rodo čia esant moterų kapus. Dalis mirusiuju palaidota su menkomis įkapėmis arba kapai suardyti ir api-

plėsti, todėl jų negalima buvo skirti nei vyrams, nei moterims. Pagal įkapes ir duobių dydį 39 kapai skirtini vyrams, 34 — moterims, 41 — vaimams ir 19 neaiškių.

Dauguma vyrų palaidota galva į šiaurės vakarus (54%), mažiau į šiaurės rytus (23%), vos pavieniai — į šiaurę (k. Nr. 29, 50) arba į pietvakarius (k. Nr. 4, 34, 82) ir tik vienas — galva į pietryčius (k. Nr. 70) (pav. 4). Tuo tarpu 38% moterų palaidotos galva į pietryčius, 20% — į šiaurės vakarus, 17% — į pietvakarius, o pavienės — į šiaurės rytus (k. Nr. 109, 114), rytus (k. Nr. 19) ar vakarus (k. Nr. 68) (pav. 5). Taigi mirusieji laidoti įvairiomis kryptimis, nors ir vyraovo paprotys virus guldinti galva į šiaurės vakarus, šiaurę ar šiaurės rytus, o moteris — į pietryčius ar pietvakarius.

Kapai aptiki gana arti vienas kito. Kartais vienos duobės kampas ar kraštas liečiasi su kito kapo duobe. O vietomis lieka ir kelių metrų plotio tarpai. Neišryškėjo ir aiškesnės kapų eilės. Laidota gana tankiai, bet netvarkingai (pav. 2).

Įkapės neįvairios, ir jų nedaug. Vyrams (pav. 4,6—10) dėta po 1 ar 2 ietis. Jų rasta 30 kapų,

4 pav. Vyrų k. Nr. 42, 76, 98

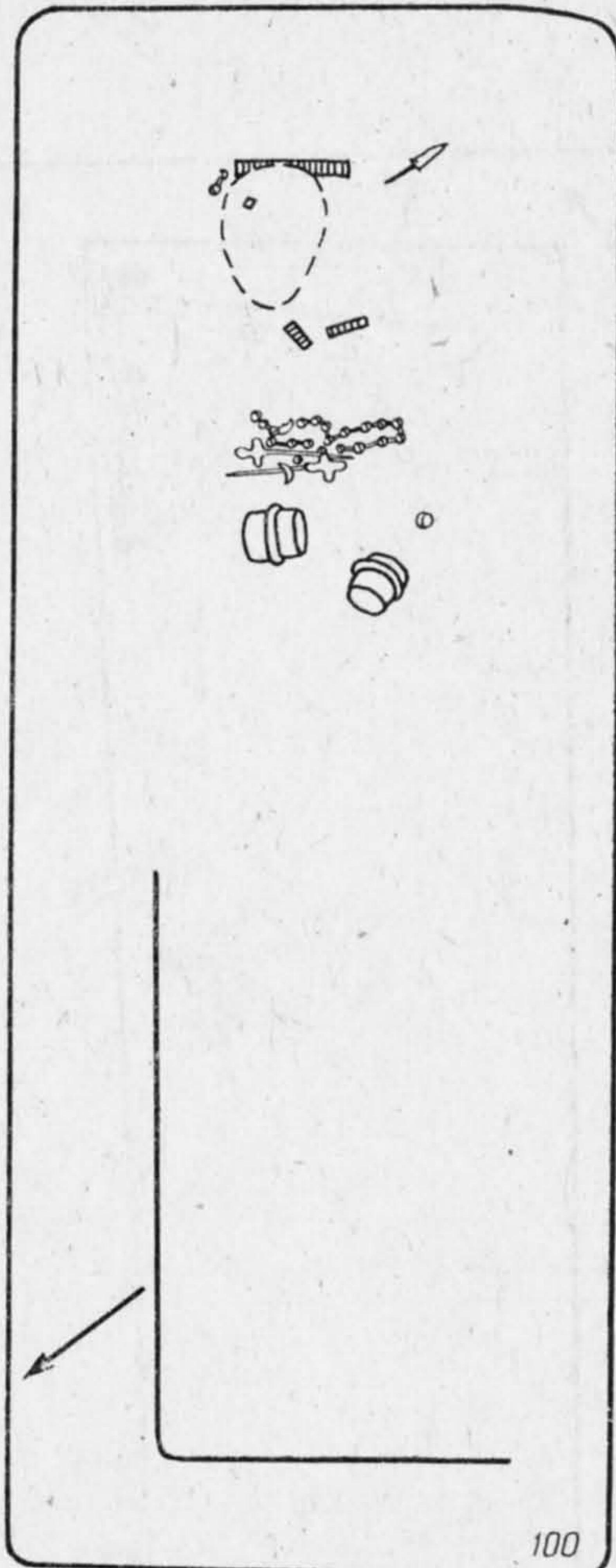
t. y. 77% vyru palaidota su ietimis. Vyrao paprotys jas dėti prie mirusiojo kairio šono. Taip ietys aptinktos 18 vyru kapuose, o likusiuose 9 jos — dešiniame šone. Ietigalių randama minėtoje tamsioje dėmėje, vadinas, ietys buvo dedamas į karštą, tik kape Nr. 94 jos gulėjo šalia. Ietigaliai paprastai būna šalia mirusiojo kaukolės, o kape Nr. 28 — priešinga kryptimi: ieties antgalis gulėjo ant kairio blauzdikaulio. Iš 30 vyru tik 10 palaidota su 2 ietimis, likusiems įdėta po vieną.

Kita dažna vyro įkapė yra platusis kovos peilis-kalavijas. Su juo palaidota 19 vyru, t. y. apie 50%. Kovos peilio padėtis labai įvairi. Vieinur jį randame galvūgalyje skersai karsto ar kapo duobės, rankena viename ar kitame šone (k. Nr. 5, 29, 67, 98), kartais jis būna greta galvos, išilgai duobės — šalia ietigalių ar po jais (k. Nr. 16, 38). Kovos peilis dedamas ir prie mi-

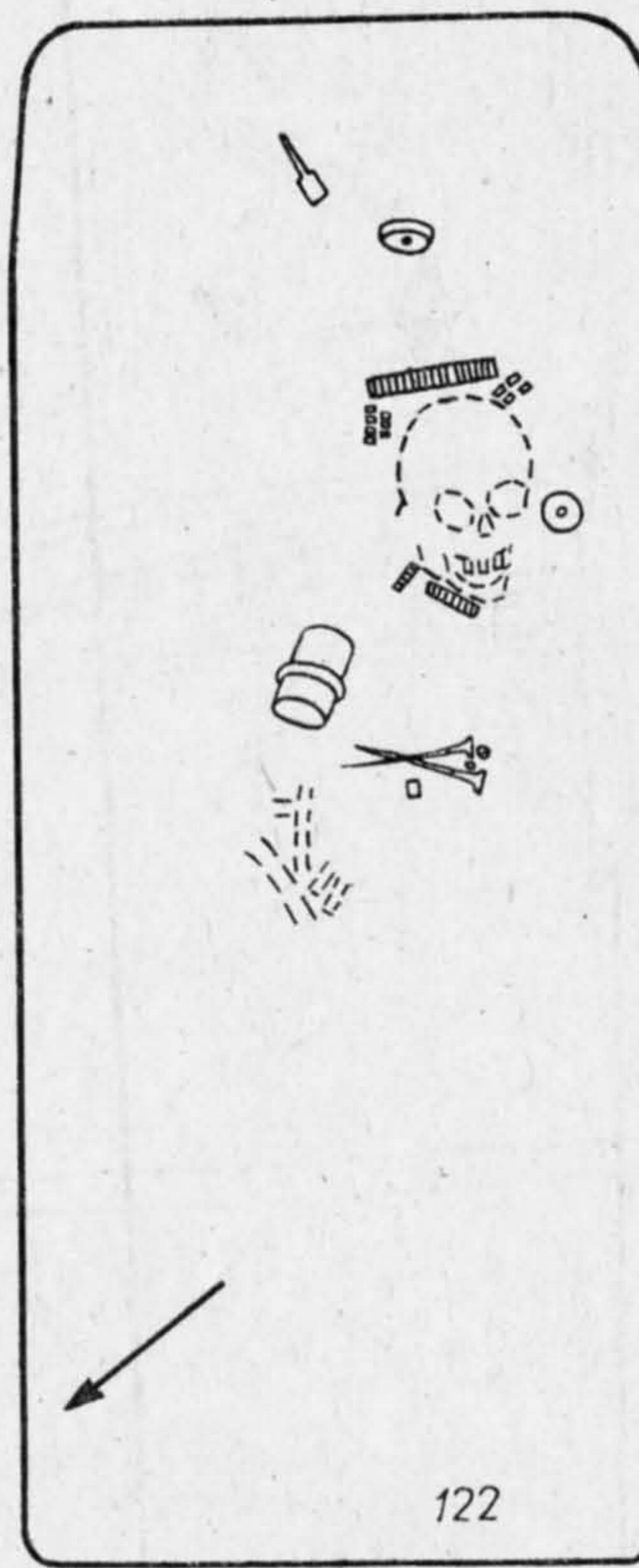
rusiojo peties lygiagrečiai su žastikauliu (k. Nr. 34, 42, 63, 70, 76), o retkarčiais — dubens srityje (k. Nr. 32), kojų kairėje (k. Nr. 28) ar dešinėje pusėje (k. Nr. 82). Matyt, šis paprotys dar nebuvo nusistovėjęs. Centrinėje ir pietvakarinėje žemaičių gyvento ploto dalyje tokis kovos peilis trumpai tevartotas. Vélesniuose kapuose — iš IX—XII a. Bikavėnuose ir Upynos kapinynu — neturime nė vieno.

Greta peilio dažnai randama sunykusi geležinė keturkampė sagtis. Matyt, kovos peilis buvo dedamas makštyse kartu su diržu, kurio liko tik geležinė sagtis. Taigi mirusysis laidotas ne sujuostas diržu, diržas tik įdėtas į kapą. Panašus paprotys žemaičių ir gretimoje kuršių gyventoje teritorijoje (Upyne, Bikavėnuose, Palangoje) išliko ir vėliau, iki XI—XII a.

Požerės kapinyne rasta vos keletas vyru darbo įrankių. Tik 2 vyrai (k. Nr. 42 ir 60) tyrinėto

100

122

128

5 pav. Moterų k. Nr. 100, 122, 128

ploto šiaurinėje dalyje buvo palaidoti su įmoveniais kirviais, padėtais prie dešinės kojos netoli pėdos. Taigi Požerės kapyno tyrinėjimai parodė, kad VII a. ir žemaičių gyventose vietose nyko paprotys laidoti vyra su kirviu. Tai ypač ryškiai matyti, palyginus Požerės kapyno medžiagą su ankstyvesnių — Maudžiorų ir Sauginių V—VI a.— kapų radiniais (žr. šios knygos p. 10, 51).

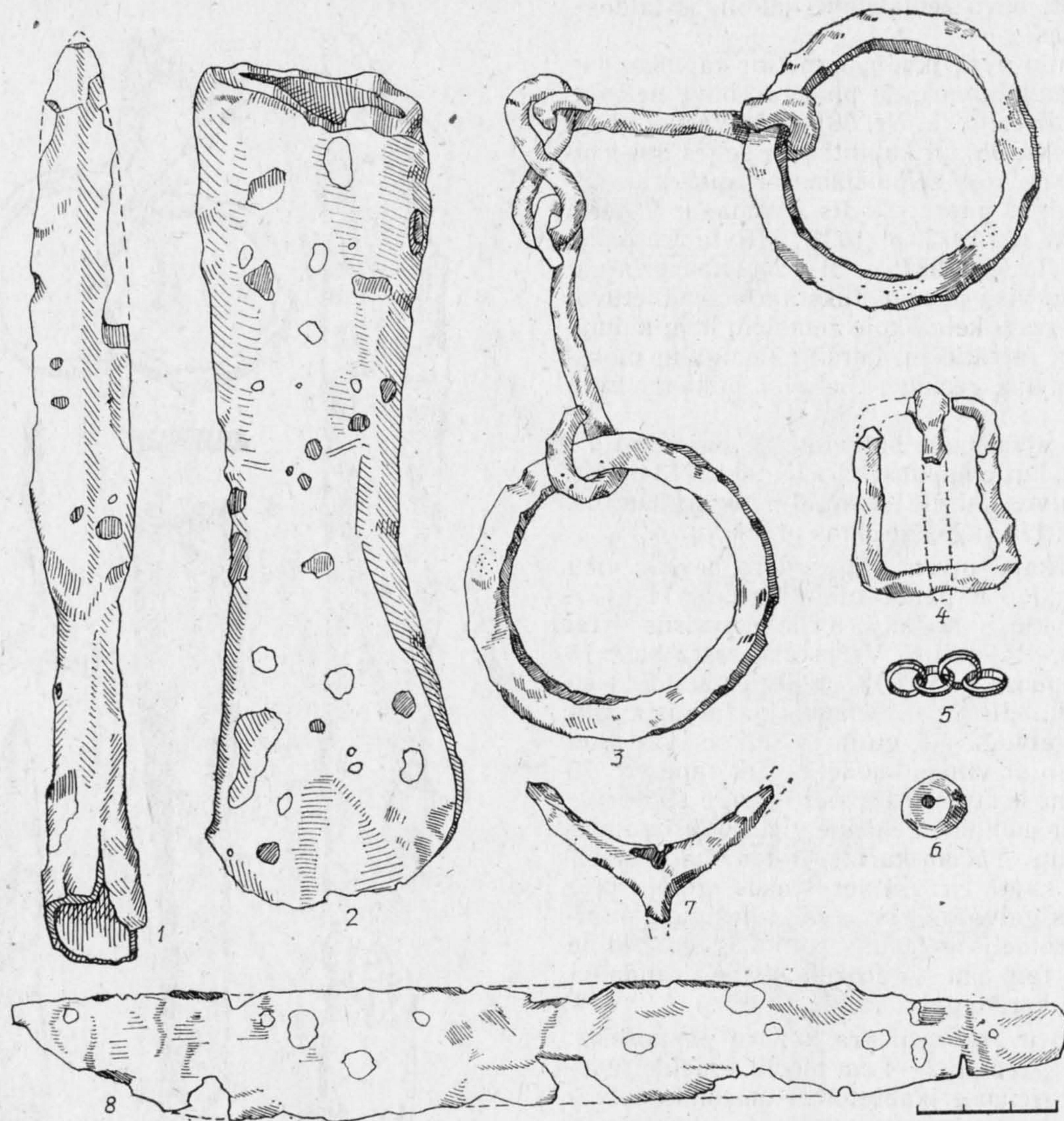
Apardytame vyro kape Nr. 82 prie mirusiojo dešinės kojos padėta įmovenė vedega.

Negausūs vyru ir papuošalai. Tačiau vienintelė tyrinėtoje kapyno dalyje rasta antkaklė yra kaip tik iš kapo Nr. 76. To meto vyrai retai puosėsi apyrankėmis (k. Nr. 38, 76) ar įvijiniais žiedais (k. Nr. 76, 110, 111). Kiek dažniau drabuži dabindavo ir susegdamo žalvarine lankine laipteline (k. Nr. 31), skliutakoje (k. Nr. 98), lankine aguonine (k. Nr. 16, 29 ir kt.) ar kitos formos sege. Po sege rasta 10 vyru kapuose. Tuo tarpu 11 vyru drabužis susegtas geležiniu

lazdeliniu smeigtuku (k. Nr. 22, 26, 28, 42, 44, 49, 51, 70, 90, 94, 98, 130). Kitokių smeigtukų drabužiui susegti žemaičių vyrai VII—VIII a. nevartojo. Matyt, VII a. jau nyko paprotys vyru drabuži segti smeigtuku, kuris liko beveik vien moterų ir vaikų papuošalu.

Vyro įkapes papildė 1—2 maži gintaro karoliukai, randami krūtinės srityje, dažniausiai netoli segės, smeigtuko ar kurio kito metalinio dirbinio. Tai ne tik vyro įkapė. 1—2 gintaro karoliukai pasitaiko ir moterų, ir vaikų kapuose. Atrodo, jie nešioti ne kaip papuošalas, bet kaip amuletas, saugantis nuo demonų. Taip spėjama todėl, kad, pirma, šie karoliukai dažniausiai yra smulkučiai, antra, kartais (ypač į vaikų kapus) įdedama ir neapdirbto gintaro gabaliukų.

Vien vyro įkapė yra kape Nr. 60 rastas sunykęs nedidelis geležinis pentinas, buvęs ant kairės kojos. Taigi I m. e. tūkstantmečio antroje pusėje žemaičiai savo mirusiuosius retai laidojė su pentinais. Panašiai kaip ir jų kaimynai žiem-

6 pav. Vyro k. Nr. 60 įkapės: 1 — ietigalis, 2 — kirvis, 3 — žasliai, 4 — sagtis, 5 — grandinėlė, 6 — karoliukas, 7 — pentino fragmentas, 8 — peilis

galiai, kartais nešiojo tik vieną pentiną ant kai-rės kojos.

Specifinė vyro įkapė yra ir kiek aukščiau karto padėta žirgo kaukolė. Ji aptikta 11 vyrų kapų (Nr. 42, 60, 61, 67, 76, 94, 106, 111, 113, 116 ir 126) ir viename vaiko (k. Nr. 127), turbūt — bernuko. Dažniausiai ji buvo dedama 25—30 cm aukščiau kapo duobės dugno šone (k. Nr. 42, 61), kartais prie kojų (k. Nr. 60) ar galvūgalyje (k. Nr. 76, 94, 113).

Tik kape Nr. 42 šalia žirgo kaukolės pastebėti ir sunykę kojos kaulai. Visuose likusiųose kapuose būta vien kaukolės. Ir kapo duobės forma, ir dydis, ir kaukolės padėtis leidžia teigti, kad į kapą dėta tik žirgo galva, kuriai buvo teikiamas tam tikras maginės reikšmė. Arba, galimas daik-

tas, tai žirgo simbolis, simbolinė įkapė — žirgo ir žmogaus palaidojimas. Šitaip minėtą paprotį leistų interpretuoti tai, kad kartais su žirgo kaukole randama ir geležinių žaslių (k. Nr. 60, 61, 67, 111, vaiko k. Nr. 127).

Panašus laidosenos bruožas pastebėtas 1975 m. tyrinėtuose to paties laikotarpio Kaštanaulių kapinyno kapuose (Vaitkunskienė L., 1975, p. 100; žr. šios knygos p. 81). Tuo tarpu vėlesnių — IX—XII a.— Upynos, Bikavėnų ir Paragaudžio — kapinynų tyrinėjimai parodė, kad ilgainiui nusistovėjo paprotys žirgo galvą dėti mirusiojo galvūgalyje kiek aukščiau karsto. Taigi paprotys į vyro kapą dėti žirgo galvą šioje Žemaitijos dalyje gyvavo bent penkis šešis

šimtmečius, buvo žemaičiams būdingas laidosenos bruožas.

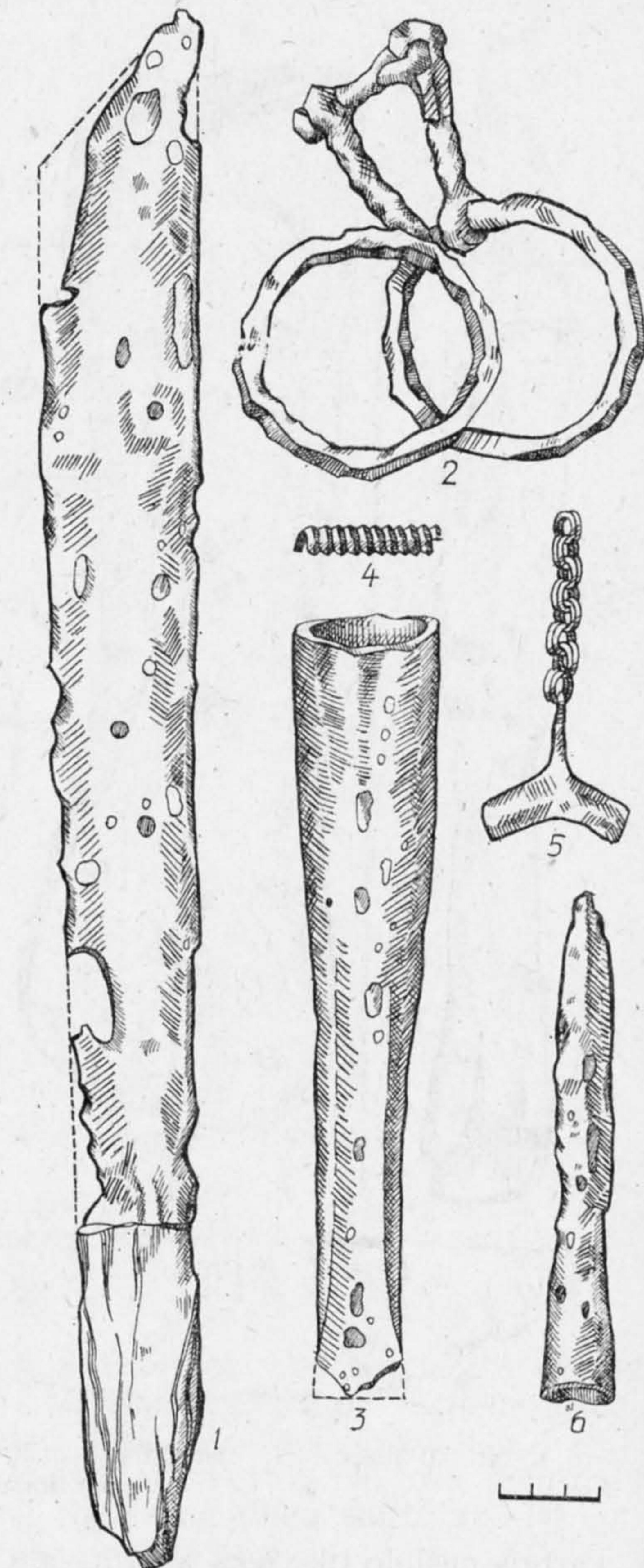
Iš retesnių vyru įkapių minėtini kapuose Nr. 38 ir 98 rasti žalvariniai pincetai, buvę nešiojami odiniu dirželiu (k. Nr. 38) ar žalvarine grandinėle (k. Nr. 98) prikabinti prie segės ant krūtinės. Tai ne vien žemaičiams ar apskritai baltaams būdingas paprotys. Jis žinomas ir Vidurio (Godłowski K., 1977, p. 109), ir Rytų Europoje (Авдусин Д. А., 1967, c. 21—25) nuo pirmųjų m. e. amžių visą pirmąjį tūkstantmetį. Lietuvioje pincetu rasta keliolikoje žemaičių ir jų kaimynų skalvių, lamatiečių, kuršių, žiemgalių plokštinių kapinynų, rečiau — lietuvių pilkapių vyru kapuose.

Be to, 5 vyrai buvo palaidoti su geriamaisiais (?) ragais, kurie kapuose Nr. 76, 98 ir 113 padėti kairėje galvos pusėje smaigaliu netoli burnos. O kape Nr. 110 ragas aptiktas prie kojų.

Moterų kapų inventorių sudaro beveik vien darbo įrankiai ir papuošalai (pav. 5; 11—17). Darbo įrankių ir nedaug, ir jie neįvairūs — tai verpstukas, yla, peilis. Verpstukų rasta bent 18 moterų kapuose, t. y. 53% moterų palaidota su šiuo įrankiu. Jis buvo dedamas dažniausiai mirusiosios galvūgalyje, galimas daiktas, kartu su linu pluošto ar vilnos kuodeliu. Tik kape Nr. 46 aptiktas ant krūtinės. Dažnai drauge su verpstuku guli ir nedidelė geležinė yla, buvusi su mediniu koteliu. Tačiau kartais ji dedama ir atskirai. Pvz., kape Nr. 68 verpstukas gulėjo prie mirusiosios galvos, o yla — šalia dešinio šlauniuklio. Nedidelis geležinis peiliukas su medine rankena — taip pat gana reta įkapė, randama irgi padėta karsto galvūgalyje.

Gausesni ir įvairesni yra moterų papuošalai. Ant galvą dabino 2—4 cm pločio audeklo juosta su pakraščiuose įkabintomis mažomis žalvario grandelemis. Ji buvo pakaušyje surišama, ir galai krisdavo ant pečių (k. Nr. 23, 24, 78, 93). Kartais juostos galą puošdavo nedideli žalvariniai klevo sėklas formos kabučiai. Kape Nr. 93 aptiki sunykusio audinio su žalvario kruopele mis pėdsakai rodytų, kad retkarčiais mirusiosios galva galėjo būti apgaubiamai žalvariu puošta kepurėle ar skarele.

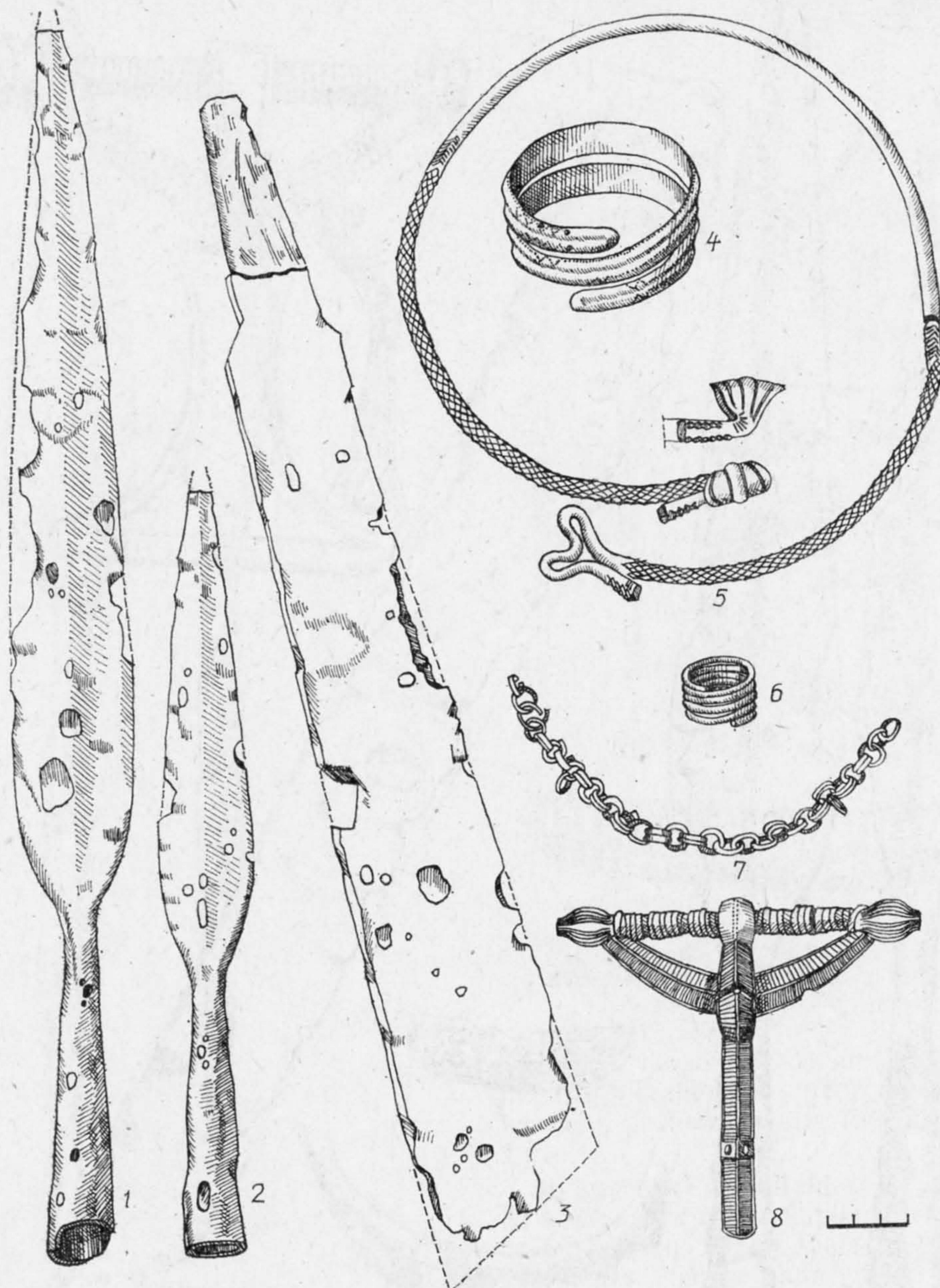
Būdingas moterų galvos papuošalas yra prie pakaušio randama iki 15 cm ilgio ir apie 2 cm skersmens žalvarinė įvija, pilna storų vilnonių siūlų. Kartais joje dar būna apdrožtas medinis virbelis. Tokia įvija aptikta bent 13 moterų kapuose (38% palaidotujų). Matyt, jos tuo galvos juostą ar šukuoseną. Maudžiorų, Šarkų, Sauginių, Kaštaunalių ir Požerės kapinynų tyrinėjimai rodo, kad tokios įvijos nešiotos tik VI—VIII amžiuje. Vėlesniuose kapuose jų jau nerandama. Siuo atžvilgiu žemaičių moterų kapai yra artimi to paties laikotarpio žiemgalių kā-

7 pav. Vyros k. Nr. 82 įkapės: 1 — kovos peilis, 2 — žaslai, 3 — vedega, 4 — ivijėlė, 5 — kabutis su grandinėle, 6 — ietigalis

pams. Štai galvos įviju 1976 m. rasta ir daugelyje VI—VII a. Jauneikių kapinyno, Joniškio raj., moterų kapų. Tik čia jos kartais puošesi ir daug ilgesnėmis (iki 40 cm) įvijomis, taip pat nešiojanet 2 jų vainikus. Tuo tarpu Požerės kapinynėje kartu su šiomis įvijomis nerasta iš įvijelių ir plokštelių sudarytų apgalvių, kurių aptinkama V—VI a. kapuose.

Kaklo papuošalai labai kuklūs. Kai kuriuose kapuose rasta po keletą smulkių įvijelių, iš ku-

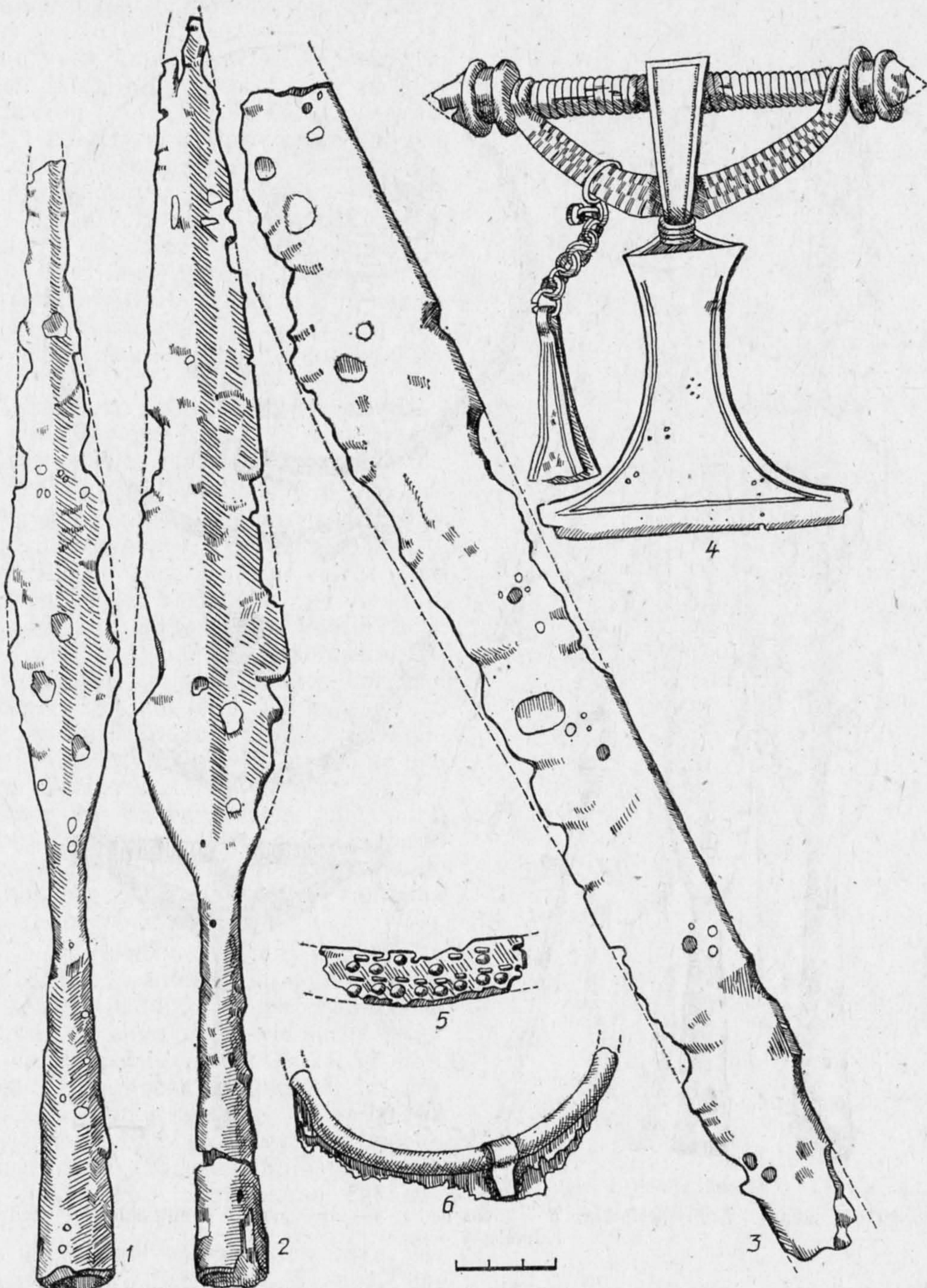
8 pav. Vyro k. Nr. 76 įkapės: 1, 2 — ietigaliai, 3 — kovos peilis, 4 — apyrankė, 5 — antkaklė, 6 — žiedas, 7 — grandinėlė, 8 — segė

rių galėjo būti sudarytos apvarėlės, o kape Nr. 37 aptikta smulkių stiklo karoliukų apvarėlė.

Bene būdingiausias moterų papuošalas buvo smeigtukas. Drabužiui susegti ir kartu pagržinti dažniausiai vartoti 2 smeigtukai. Neretai prie jų būdavo prikabinti kabučiai ir ilgos (iki 1 m) žalvarinės grandinėlės. Požerėje rasta gana įvairių smeigtukų. 10 moterų palaidota su geležiniaisiais lazdeliniais. 11 kapų aptikta žalvarinių kryžinių smeigtukų, kurių vieni kiaurakryžmiai, kiti — tik su didesnėmis ar mažesnė-

mis buoželėmis bei apskritomis plokšteliemis kryžmos galuose. 4 moterims įdėta nuokamienių smeigtukų. Dažniausiai puoštasi 2 vienodais smeigtukais, bet yra keletas ir išimčių. Štai kape Nr. 100 vienas kryžinis smeigtukas buvo su buoželėmis, kitas — su plokšteliemis galuose. Tuo tarpu į kapą Nr. 118 įdėta geležinis lazdelinis ir žalvarinis nuokamienis smeigtukai.

Įdomi šių papuošalų padėtis kape. Abu smeigtukai guli ant krūtinės vienas greta kito, net vienas virš kito lygiagrečiai ar sukryžiuoti. Juos

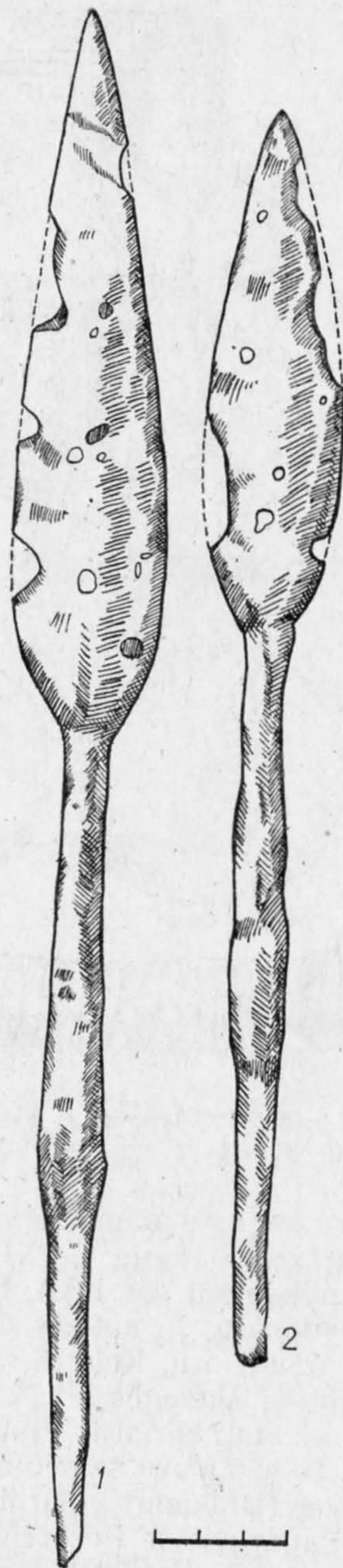

9 pav. Vyro k. Nr. 98 įkapės: 1, 2 — ietigaliai, 3 — kovos peilis, 4 — segė ir prie jos grandinėle prikabintas pincetas, 5 — odinio dirželio liekanos, 6 — geriamojo rago angos krašto apkalas

jungiančios grandinėlės dažnai susuktos į gniutulą. Atrodo, kad smeigtukai buvo įsmeigtini į kažkokį drabužį, greičiausiai — skarą, kuri, matyt, buvo tik sulankstoma ir padedama ant mirusiosios krūtinės, panašiai kaip vyrui diržas. Tokia smeigtukų padėtis kape išlieka dar kelis šimtmečius vėliau. Upynos ir Bikavėnų IX—

XII a. moterų kapuose smeigtukai buvo padėti panašiai kaip Požerės kapinyne. Jų grandinėlės dažnai suvyniotos ant smeigtukų adatų.

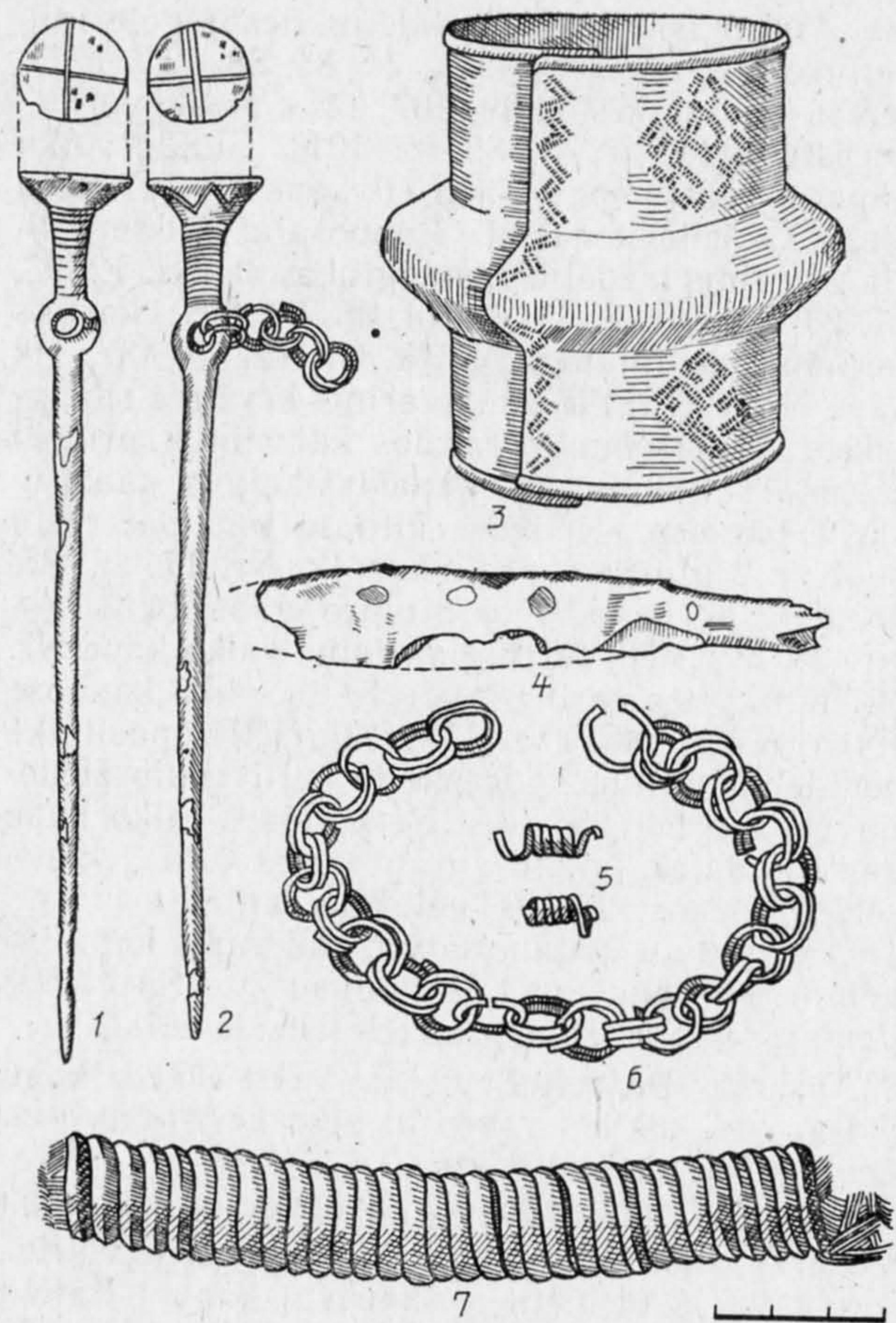
Smeigtukais VI—XII a. žemaitės ypač mėgo dabinti drabužius. Jie ir padėtis kapuose išskiria žemaičių moterų kapus iš kaimyninių genčių moterų kapų. Kaimynės aukštaitės, skalvės ir la-

10 pav. Išveriamieji ietigaliai: 1 — iš k. Nr. 94, 2 — iš k. Nr. 120

matietės beveik visai nevarojo smeigtukų. Kuršės savo drabužius puošė vienu, dažniausiai daug didesniu smeigtuku, o žiemgalės tokio pat dydžio ir formos smeigtukus kaip žemaitės įsi-segdavo po vieną pečių srityje.

Prie smeigtukų dažniausiai vilnoniu siūlu buvo pririšama po smulkutį gintaro karoliuką, panašiai kaip vyrų kapuose prie segės. Šis paproty, turbūt turėjės maginę prasmę, kaip parodė Upynos, Bikavėnų ir Paragaudžio kapinynų ty-

11 pav. Moters k. Nr. 114 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — peilis, 5 — gvijelių fragmentai, 6 — graninėlė, 7 — gvija

rinėjimai, išliko iki XII amžiaus. Jis liudija ir mirusiuju laidojimo papročių bei nešiosenos tradicijų pastovumą nuo V—VI iki pat XII amžiaus.

Su apyrankėmis palaidota 11 moterų, t. y. apie 33%. Neapardytuose kapuose rasta po vieną ant abiejų rankų. Daugiausia puoštasi iš plono žalvarinės skardos padarytomis rankogalinėmis (cilindro formos su iškilia trikampe briauna) apyrankėmis. Jų rasta 10 moterų kapuose. Kape Nr. 33 mirusioji palaidota su žvijinėmis apyrankėmis. Tik kape Nr. 58 palaidotosios vieną ranką puošė rankogalinė, kitą — storagalė apyrankės. Tai vienintelis kapas, kuriame pasitaikė skirtingos formos apyrankių.

Kaip ir apyrankių, žiedų moterų kapuose rasta daugiau — bent 11 palaidota su žvijiniais žiedais. Tačiau, griauciams sunykus, sunku nustatyti, ant kurios rankos ir kurio piršto dažniau jie mūvėti.

Vaikų įkapės negausios (pav. 18—20), beveik trečdalies palaidota be metalinių. Iš darbo įran-

kių daugiausia rasta nedidelių tiesių geležinių peiliukų (k. Nr. 26, 53, 71, 74, 85, 88, 115, 127), rečiau — ylų (k. Nr. 99, 107, 131) ar akmeninių verpstukų (k. Nr. 47, 89, 99, 101). Ginklų vaikų kapuose visai nepasitaikė. Tik kape Nr. 127 rasta žirgo kaukolė ir žąslai. Papuošalai — daugiausia geležinis lazdelinis smeigtukas (k. Nr. 12, 13, 17, 26, 27, 40, 43, 45, 62, 74, 85, 88, 89); kartais tai būna vienintelė įkapė (k. Nr. 12, 13, 43). Tik kape Nr. 125 aptiktas žalvarinis kryžinis smeigtukas su pusmėnulio formos kabučiu ir prie jo 2 gintaro karoliukais, panašiai kaip ir suaugusiųjų kapuose. Keliuose kituose taip pat rasta po 1 ar 2 gintaro karoliukus (k. Nr. 17, 26, 85, 88, 89) ar neapdirbtos gintaro gabaliukus (k. Nr. 33, 62). Tik turtingiausiam vaiko kape Nr. 127 aptikta žalvarinė segė. Kelių vaikų kapuose (Nr. 15, 24, 30, 110, 111, 125, 127) pasitaikė nedidelių įvijinių apyrankėlių bei įvijinių žiedelių (k. Nr. 24, 25, 40). Retkarčiais vaiko kape dar randama įvijelė, grandinėlės dalis, klevo sėklos formos kabutis, geležinė sagtelė.

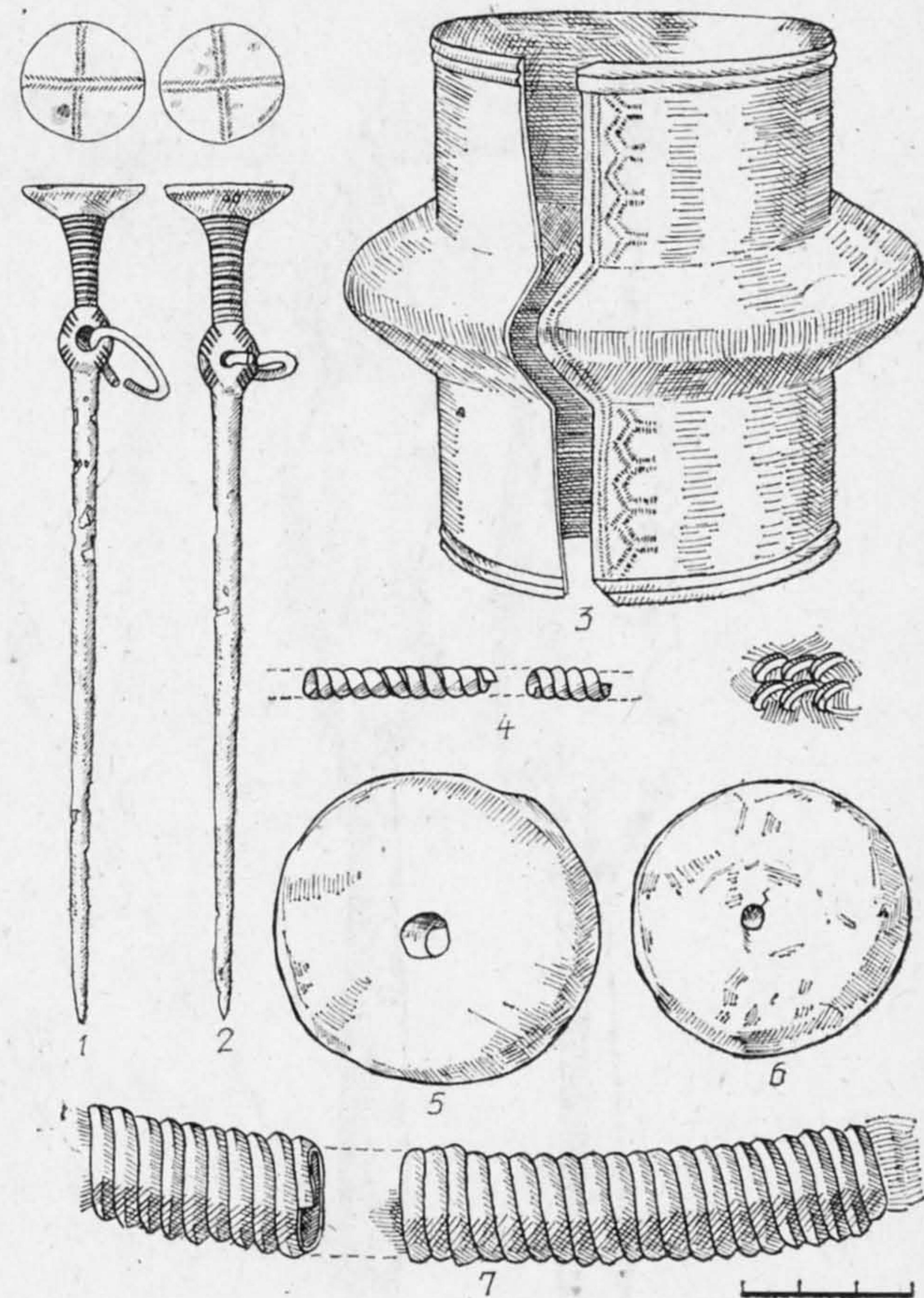
Iš išvardytų daiktų matyti, kad vaikų kapų inventorius panašus į suaugusiųjų. Specialiai jiems gaminta tik apyrankėlės ir žiedeliai.

Apskritai Požerės kapinyno VII—VIII a. kapų įkapės yra kuklios. Tarp jų nėra nei sidabriniai, nei sidabru puoštū daiktų.

Radiniai. Iš laidosenos apžvalgos matyti, kad Požerės kapinyno radiniai negausūs ir neįvairūs. Vis dėlto iš tyrinėtų ir suardytų kapų i Kauno bei Vilniaus muziejus pateko daugiau kaip 600 papuošalų, darbo įrankių ir ginklų ar jų fragmentų. Iš jų, kaip minėta, apie 15 priklauso II—IV a. kapams, maždaug 350 radinių yra VII—VIII, likusieji — IX—XVI amžiaus. Straipsnyje apžvelgiama tik VII—VIII a. medžiaga, pateikiama Lietuvos archeologų darbams įprasta tvarka: 1) darbo įrankiai, 2) ginklai, 3) papuošalai ir 4) likusi buitinė medžiaga.

Darbo įrankiai. Aptikti vos 2 kirviai; abu įmoviniai, nedideli. Kape Nr. 42 rastasis yra tik 16 cm, o iš kapo Nr. 60 — 18,3 cm ilgio (pav. 6 : 2), abu 5,3—5,4 cm pločio ašmenimis ir 4,2—4,3 cm skersmens įmovomis, gana masivūs, sunkūs. Taigi jų ašmenys kiek siauresni negu VI a. Maudžioruose rastujų. Įmovinis kirvis — būdingas Žemaitijos I m. e. tūksstantmečio gyventojų įrankis (LAA, t. 4, p. 112—117), bet VII—VIII a. jis jau retai dėtas į kapą.

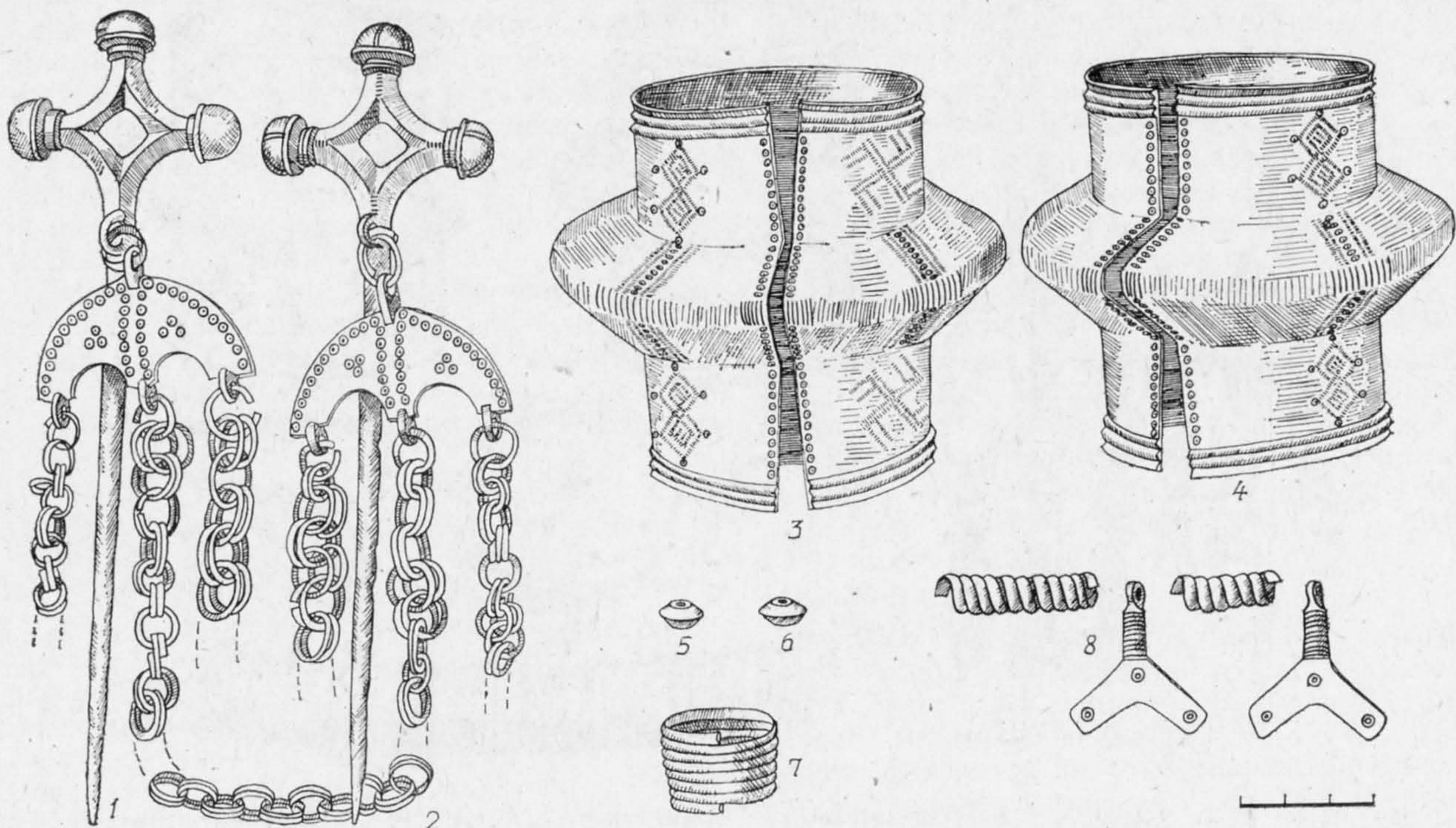
Įmovinė vėdegė rasta tik kape Nr. 82 (pav. 7 : 3). Ji 22,9 cm ilgio, 1,4 cm pločio ašmenimis ir apie 4 cm skersmens įmova. Taigi palyginti nedidelė, nes to laikotarpio kapuose rasta iki 34—36 cm ilgio vėdegė. XIX a. etnografinės medžiagos duomenimis, šis įrankis naudotas bartims — bičių drevėms — iškirsti (Moszyński K., 1967, p. 147; Atgazis M., 1966).

12 pav. Moters k. Nr. 122 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — žvijelės, 5, 6 — verpstukai, 7 — žvija

Vedega į vyru kapus dedama retai. Iki šiol Lietuvoje jų rasta tik 18-oje V—XI a. plokštinių kapinynų ir pilkapynų (be LAA, t. 4, p. 117 suminėtų 14 paminklų, jų aptikta dar Pagrybyje, Silalės raj., Maudžiorų, Kelmės raj., k. Nr. 141, Pavirvytės-Gudu, Akmenės raj., k. Nr. 10, 65 bei viena pasitaikė atsitiktinai ir Plaučiškiuose, Pakruojo raj.). Iš jų 7 buvo senojoje žemaičių kultūrinėje srityje (Didkiemijoje, Drobūkščiuose, Liileikenuose, Pagrybyje ir Požerėje, Silalės raj., bei Maudžioruose ir Panūdžiuose, Kelmės raj.) ir 8 žiemgalių gyventoje teritorijoje (Antkalniuose, Degesiųose, Jauneikiuose, Paliečiuose, Papielėje, Pavirvytėje-Guduose, Plaučiškiuose ir Žiemelyje — Akmenės, Pakruojo ir Joniškio raj.). Sie radiniai rodo, kad V—XI a. Lietuvoje su vedega vyru kiek dažniau laidavo tik žemaičiai ir žiemgaliai.

Universalus darbo įrankis — peilis — dėtas ir į vyru (k. Nr. 28, 35, 42, 44, 51, 60, 73, 102, 111, 113; pav. 6 : 8), ir į moterų (k. Nr. 46, 114; pav. 11 : 4), ir į vaikų kapus (Nr. 26, 53, 71, 74, 85, 88, 115, 127). Keletas jų aptikta suardytuose kapuose Nr. 10, 104, 108. Dauguma peilių blo-

13 pav. Moters k. Nr. 78 įkapės: 1, 2 — smeigtukai su kabučiais ir grandinėlėmis, 3, 4 — apyrankės, 5, 6 — karoliukai, 7 — žiedai, 8 — kaklo apvaros liekanos

gai išlikę, aprupėjusiais ašmenimis, kartais nulūžusių smaigaliu ar įkote. Visi jie buvę įtveriami į medinę rankeną, tiesūs. Dauguma nedideli — geležtės 1,5—2,2 cm pločio ir 8,5—12 cm ilgio. Tik retkarčiais vyru kapuose randama ilgesnių peilių, kurie galėjo būti naudojami medžioklėje žvériui nudobti ar kaunantis. Pvz., vyro kape Nr. 60 aptiktas 22,5 cm ilgio peilis 2,6 cm pločio geležte, o kape Nr. 51 — net 29,5 cm ilgio ir 2,4 cm pločio geležte.

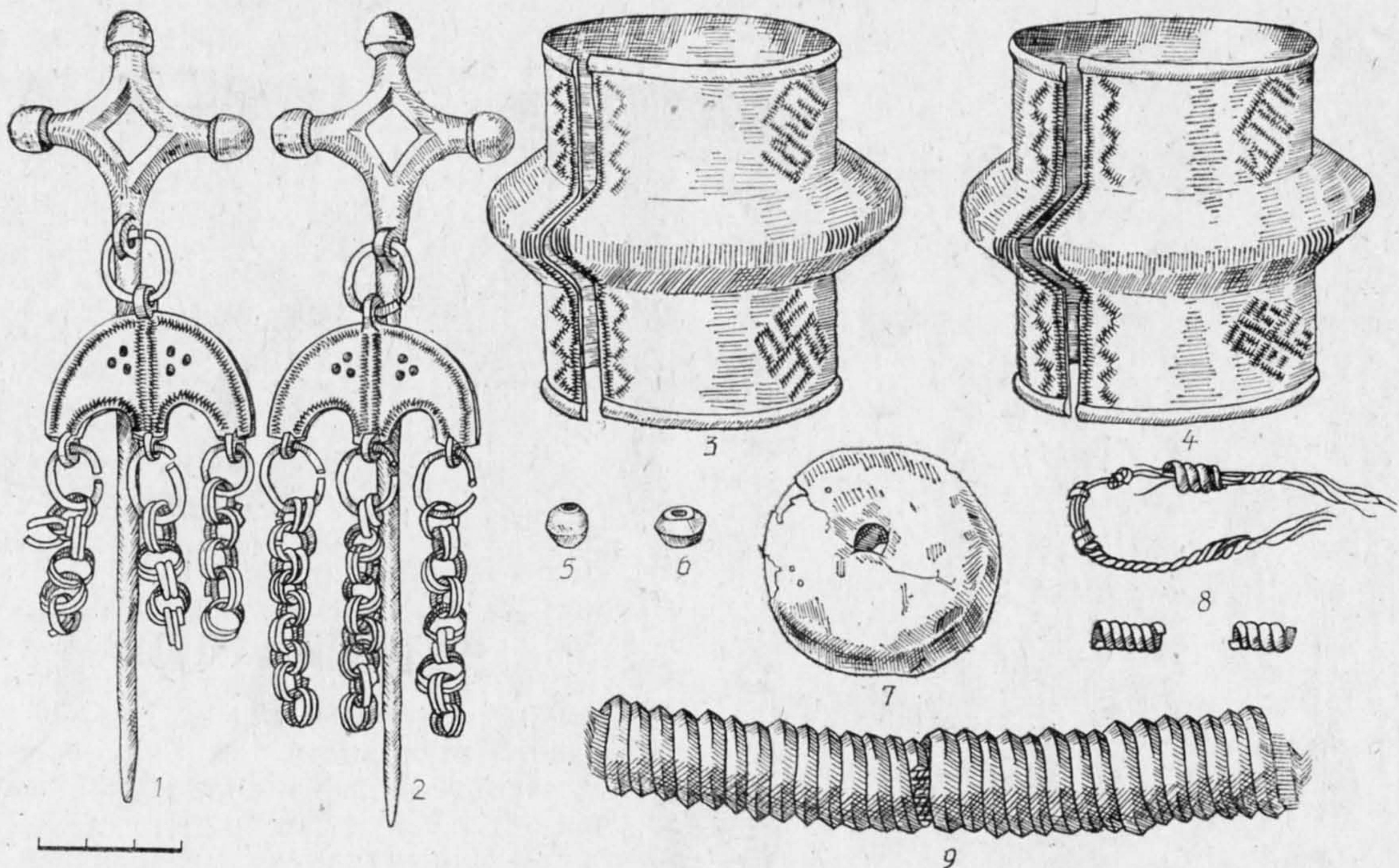
Kiek dažniau negu peilis į moterų kapus (Nr. 7, 37, 41, 57, 68, 80, 93, 95, 122, 128) randama įdėta yla. Kartais ji būna ir vaikų, greičiausiai mergaičių kapuose (Nr. 99, 107, 125, 131). Dauguma ylių smulkios, labai sunykusios. Iš kiek geriau išlikusių matyti, kad Požerės kapinyne rastos ylos nesiskiria nuo to paties laikotarpio paminkluose aptiktųjų — jos apvalios, keturkampe įkote, turėjusios medines rankenas. Kiek geriau išsilaikiusi yla iš kapo Nr. 41 yra 9,6 cm ilgio (su įkote). Panašių 7—14 cm ilgio ylių randama beveik visos Lietuvos V—VIII a. moterų kapuose. Šiuo atžvilgiu žemaičių kapai nesiskiria nuo kaimyninių genčių kapų.

I žemaičių moterų V—VIII a. kapus gana dažnai dėti verpstukai. Jų čia gausiau negu žiemgalių ir aukštaičių genčių moterų kapuose. Daugiausia tuo metu vartoti ir į kapus buvo dedami gana stambūs akmeniniai

verpstukai. Jų rasta kapuose Nr. 14, 23, 24, 37, 39, 46, 47, 52, 58, 64, 68, 80, 89, 91, 95, 99—101, 105, 116, 122, 131 (pav. 12 : 5, 6; 14 : 7; 16 : 3; 17 : 6). Be to, dar 3 akmeniniai kaip atsitiktiniai radiniai iš šio kapinyno pateko į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų (IEM, AR 469 : 325, 415, 490) ir 4 — į Kauno valstybinį istorijos muziejų (KVIM, 1006 : 76—78 ir 1049 : 1). Taigi sukaupta 29 akmeninių verpstukų kolekcija. Visi jie žemo ritinio formos, kartais ne visai taisyklingai apskriti, nuo 3,2—3,4 cm (k. Nr. 14, 131) iki 5,8—6 cm (k. Nr. 68) skersmens ir nuo 0,9—1,1 cm (k. Nr. 24, 101) iki 2,5—2,7 cm storio (k. Nr. 37, 68). Vyrauja 3,5—4,5 cm skersmens ir apie 1,5—2 cm storio verpstukai. Iš jų tik 2 ornamentuoti. Kape Nr. 37 rasto verpstuko visas paviršius puoštas duobutėmis, o kape Nr. 105 aptiktojo viena pusė — 4 iš centro einančiais grioveliais, tarsi įrežtais spinuliais.

Be to, kapuose Nr. 121 ir 128 aptikta po štambų tokios pat formos molinių verpstukų, o kaip atsitiktinis radinys į muziejų pateko gintarinis 5,6—6 cm skersmens ir 2 cm storio verpstukas (IEM, AR 469 : 441; pav. 24 : 2).

Molinių ir gintarinių verpstukų žemaičių kapynuose pasitaiko retai. Pavienių panašių gintarinių turime iš Paupynio, Pagrybio, Pakalniškių ir Lingių (visi Šilalės raj.) kapinynų. Mažai

14 pav. Moters k. Nr. 91 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3, 4 — apyrankės, 5, 6 — karoliukai, 7 — verpstukai, 8 — kaklo apvaros įvijėlės, 9 — įvija

jų randama ir vėlesniuose — IX—XII a.— žemaičių laidojimo paminkluose. Antai daugiau tyrinėtuose Bikavėnų, Paragaudžio, Žasino kapinynuose aptikta vos po vieną kitą gintarinį verpstuką. Tuo tarpu kaimyniniuose kuršiu VIII—XII a. kapinynuose jų gerokai daugiau. Pvz., Palangoje rasta bent 26 kapuose, Lazdininkuose — 21, Laiviuose — 19, Kiauleikiuose — 12 ir pan. (visi Kretingos raj.). O molinių ir akmeninių verpstukų kuršiu kapinynuose aptinkama rečiau, nors žemaičių moterų ir vėlesniuose kapuose vyrauja stambūs akmeniniai. Štai IX—XII a. Bikavėnų kapinyne rasta 28 akmeniniai, tik 9 moliniai verpstukai ir gintarinis. Akmeninių gausumu žemaičių kapinynai skiriasi ir nuo lietuvių pilkapių, kurių sudegintų moterų kapuose aptinkama daug nedidelių molinių verpstukų ir labai retai — akmeninis. Panašų vaizdą duoda ir tyrinėtos gyvenvietės, piliakalniai. Pvz., Aukštadvaryje, Trakų raj., rasta 190 molinių ir tik 1 akmeninis verpstukas.

Ginklai. Pagrindiniai Požerės vyru ginklai buvo ietys ir platieji kovos peiliai. Kartais kaip ginklas galėjo būti panaudotas ir didesnis, ilgesnis peilis.

Ietigaliai sudaro gausiausią grupę — rasta apie 60. Iš jų 49 yra geriau išlikę, o 11 — tik fragmentai. Vyrauja įmoviniai ietigaliai (pav. 6 : 1; 8 : 1, 2; 9 : 1, 2), tik 2 — įtveriamieji (pav. 10).

Ietims vartoti įvairaus dydžio įmoviniai ietigaliai. Jų ilgis svyruoja nuo 14—15 cm (k. Nr. 32) iki 46 cm (k. Nr. 76; pav. 8 : 1), vyrauja 16—30 cm ilgio. Visi jie turi tarsi karklo lapo ar ištęsto rombo formos plunksną. Tačiau jos forma dar nėra tokia taisyklinga kaip vėlesnių įmovinių ietigalių. Požerėje rastų ietigalių tebéra gana ilga įmova: ji sudaro nuo trečdalio beveik iki pusės viso ietigallo. Vyrauja 2,5—3,5 cm pločio plunksnos, ilgesnių ietigalių jos kartais būna iki 4,5 cm pločio (k. Nr. 76). Retai pasitaiko ir siauresne negu 2,5 cm plunksna ietigalių. Kai kuriuos kiek platesne plunksna Požerės kapinyno ietigalius tyrinėtojai skiria ietigalių lauro lapo formos plunksna grupei (Kazakevičius V., 1979, p. 61).

Daug rečiau vartoti ietigaliai ilga įmova ir trumpa plunksna, kuri dažniausiai yra ištęsto rombo formos. Štai kape Nr. 32 rastas 14 cm ilgio ietigalis turi 5,2 cm ilgio ir apie 2 cm pločio plunksną. Kape Nr. 51 aptiktas 21 cm ilgio ietigalis yra su 6,3 cm ilgio ir 2,6 cm pločio plunksna. Tokius įmovinius ietigalius combine plunksna tyrinėtojai (Kazakevičius V., 1979, p. 55—56) skiria įmovinių ietigalių I tipo III potipiui.

Abiejų formų ietigalių randama kartu. Dažnai kape vienas būna ilgesnis ir sunkesnis, kitas — lengvesnis ir trumpesnis.

Rasti tik 2 įtveriamieji ietigaliai — po vieną kapuose Nr. 94 ir 120 drauge su kitu įmo-

viniu ietigaliu. Vienas 28,8 cm, kitas — 35,6 cm ilgio, turi 2,9—3,5 cm pločio plunksnas, kurių ilgis kiek mažesnis negu pusė viso ietigallo (pav. 10). Šios formos ietigaliai žemaičių V—VIII a. kapinynuose reti (Kazakevičius V., 1978, p. 42), o vėlesniuose jų beveik visai neaptinkama. Be Požerės, įtveriamasis ietigalis pastaruoju metu rastas dar ir Maudžiorū, Kelmės raj., VIII a. kape Nr. 142.

Įtveriamieji ietigaliai į Požerę, matyt, bus patekę iš kaimyninės Žiemgalos pietinių sričių, kur jų yra gerokai daugiau, arba vienos kalvių nukalti sekant žiemgališkais. Ir vienu, ir kitu atveju jie liudija žemaičių ir žiemgalių kultūrinius ryšius.

Platieji kovos peiliai¹ Požerėje taip pat buvę plačiai vartoti. Po peilių idėta į 19 vyrų kapus (Nr. 4, 5, 16, 22, 28, 29, 31, 32, 34, 38, 63, 67, 70, 73, 76, 82, 85, 98, 111; pav. 7 : 1; 8 : 3; 9 : 3) ir dar bent 7 iš šio kapinyno suardytų kapų pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai (IEM, AR 469 : 432, 433, 469, 471—474). Požerės platieji kovos peiliai sudaro kol kas pačią gausiausią šių ginklų kolekciją iš V—VIII a. žemaičių kapinynų. Iš kitų kapinynų — Čibirkų, Kaštaunalių, Maudžiorū, Pagrybio — turime tik pavienių šios formos kovos peilių. Požerėje rastieji yra nuo 30—35 iki 60—70 cm ilgio (kartu su medine rankena). Nuo 25 iki 55 cm ilgio peilio geležtė, toldama nuo rankenos, pamažu platėja ir didesnių peilių būna iki 6 cm pločio (k. Nr. 70 ir 76), pats galas įstrižai nukirstas. Peilio nugarėlė tiesi, masyvi, todėl jis gana sunkus, buvo nešiojamas prie diržo medinėse makštyse.

Požerėje plačiųjų kovos peilių rasta kapuose su ankstyvomis lankinėmis aguoninėmis segėmis (k. Nr. 16, 34, 76), skliutakoje (k. Nr. 98), lankine laipteline (k. Nr. 29) ar kryžine sege (k. Nr. 39) ir kitais VII a. pabaigos—VIII a. papuošalais. Matyt, tuo metu ši ginklų žemaičiai gana plačiai vartojo. Tai patvirtina ir 1978—1980 m. Maudžiorū kapinyno tyrinėjimai. Ten taip pat VIII a. kapuose aptikta šių ginklų. Tuo tarpu IX—XII a. žemaičių bent vakarinėje ir pietinėje jų gyvento ploto dalyje nevartoti. Plačiųjų kovos peilių nerasta IX—XII a. Bikavėnu, Paragaudžio, Upynos, Žvilių kapuose. Kaimynų žiemgalių giminės šiuos ginklus vartojo dar IX a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 190—191) ir net X—XI a. (LAA, t. 4, p. 124).

Su vyru kariu susiję ir raitelio atributai — pentinai. Tačiau jų VII—VIII a. Požerės kapuose randama retai. Tik kape Nr. 60 aptiktas

¹ Platieji kovos peiliai archeologinėje literatūroje gana dažnai vadinami kalavijais (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 190—191). Tačiau kadangi nemaža jų dalis yra trumpi, tai labiau jiems tinka kovos peilio terminas (Šnoperė Ə., 1957, c. 30).

geležinio sunykusio pentino fragmentas (pav. 6 : 7). Nedažnai jų pasitaiko ir kituose šio laikotarpio žemaičių bei kaimynų žiemgalių kapinynuose. Kiek daugiau pentinų vėlesniuose — IX—XII a.— laidojimo paminkluose.

Truputį dažniau į kapą dėta žąslų. Jų rasta vaiko (k. Nr. 127) ir 5 vyrų kapuose (Nr. 60, 61, 67, 82 ir 111). Keturkampiai jų nareliai jungiami trečiu trumpu aštuoniukės formos narėliu, o galuose yra 6—7 cm skersmens geležinės grandys (pav. 6 : 3; 7 : 2). Kamanų diržų apkalų kartu su žąslais nerasta. Matyt, jos buvo labai kuklios. Kai kada žąslų aptinkama kartu su žirgo kaukolės liekanomis, o kartais ir atskirai. Žirgo galva, kaip jau minėta aptariant laidoseną, į kapą buvo dedama dažniau negu žąslai, ir tyrinėtoje Požerės kapinyno dalyje jų rasta 12 kapų (Nr. 42, 60, 61, 67, 76, 94, 106, 111, 113, 116, 126 ir 127).

Apie VI—VII a. susidaręs paprotys į mirusio žemaičio kapą idėti žąslus išliko ir IX—XII amžiuje. Žąslų rasta daugelyje Bikavėnu (22 kapuose), Paragaudžio (Valatka V., 1974, p. 75), Upynos ir kt. vyrų kapų. Šiuo atžvilgiu žemaičių laidosenai yra artimesnė VIII—XIII a. kuršių laidosenai. Pastarieji taip pat dažnai į vyro kapą idėdavo žąslų. Antai tyrinėtame VIII—XIII a. Palangos kapinyne jų rasta 63 kapuose, Lazdininkų — 45 ir pan. Tuo tarpu šiauriniai žemaičių kaimynai — žiemgalių — ir VI—VIII a., ir vėliau žąslų į kapą beveik nedėjo.

Papuošalai. Žemaičių VII—VIII a. kapinynuose rastas papuošalų kompleksas ir jų formas, palyginti su V—VI a. papuošalais, kiek pasikeitė. Nė viename Požerės moters kape neaptikta a pagalvių iš žalvarinių įvijelių ir jas jungiančių skersinių plokštelių, kokių pasitaikė Maudžiorū, Sauginių (žr. šios knygos p. 16, 53) ir Šarkų (taip pat šios knygos p. 33) kapinynuose. Tačiau išliko paprotys ant pakaušio nešioti 1,8—2,2 cm skersmens (tik k. Nr. 91 rastojo buvo 2,5 cm skersmens) ir iki 15 cm ilgio žalvarines įvijas, susuktas iš trikampės ar pusapvalės vielos (pav. 11 : 7; 12 : 7; 14 : 9; 17 : 9). Kartais jų galai būna papuošti skersiniai ranteliai (k. Nr. 11, 14, 19, 48, 91, 93, 114, 118). Įvijose išliko storų vilnonių įvairių spalvų siūlų, o kartais — dar ir plonas medinis virbelis. Matyt, jos susijusios su to meto moterų šukuosena, greičiausiai sudaro kažkokios plaukų juostos dalį. Panašių įvijų ir jų fragmentų kartais dar su siūlais viduje rasta ir to paties laikotarpio Kaštaunalių kapuose (žr. šios knygos p. 86), taip pat ankstyvesniuose tyrinėtuose Maudžiorū, Sauginių, Šarkų (žr. šios knygos p. 16, 33, 53) kapinynuose moterų kapuose. Jų irgi aptikta Dargalių, Lingerių ir Paupynio-Medsėdžių (visi Šilalės raj.) kapinynuose. Iš šių radinių sprendžiama, kad

V—VI a. atsiradusi mada ant pakaušio nešioti ilgą stambi žalvarinę įviją išliko iki VIII amžiaus. Vélesniuose — IX—XII a.— žemaičių moterų kapuose jų nerasta².

Panašiai galvas puošė ir kaimynės žiemgalės. VI—VII a. jų kapuose randama ir apgalvių, ir panašių maždaug 2 cm skersmens įvijų, pilnų siūlų, kartais pasitaiko ir medinis virbelis. Tik žiemgalių įvijos ilgesnės. Jauneikių kapinyne aptikta iki 40 cm ilgio tokį įviją, kai kuriuose kapuose — po 2. Kartais ir žiemgalei jas nešijo su apgalviu iš įvijelių ir plokštelių. Tuomet ilga įvija buvo uždedama aukšciau — tarsi antras vainikas. VIII a. tokiomis ilgomis įvijomis jau nesipuošta. Tada ir vėliau dabintasi apgalviais iš įvijų ir plokštelių.

Taigi pakaušio įvijos yra būdingas VI—VIII a. žemaičių moterų galvos papuošalas, žinomas ir žiemgalių gentims. Dabar turimais duomenimis, kitos baltų gentys juo nesidabino.

Požerės kapuose Nr. 23, 41, 78, 93 ir 121 prie galvos ir pečių srityje išliko juostos fragmentų. Kape Nr. 78 rastoji buvo apie 2 cm, o kape Nr. 23 — 4 cm pločio. Abiejų kraštai papuošti įkabintomis žalvarinėmis grandelėmis (pav. 22 : 1, 3). Atrodo, tokia vienspalve juosta ant pakaušio surišdavo plaukus, o gana ilgi jos galai krisdavo ant pečių. Analogiskų radinių iš kitų kapinynų nežinome.

VII—VIII a. kaklo papuošalai irgi buvo kulkūs. Ypač rēta to laikotarpio kapuose antkaklių. Požerėje rasta tik viena — kape Nr. 76 vyras palaidotas su balneline antkakle. Ji 18,4 cm skersmens, lankelio galai kiek storėja, vienas baigiasi ramentu, kitas — balneliu. Pastorintos dalies viršutinė — matoma — pusė pagražinta nedidelėmis duobutėmis, todėl paviršius tarsi ruplėtas (pav. 8 : 5). Tai latgalių, sėlių, žiemgalių ir lietuvių genčių vyrams būdingas VI—XII a. papuošalas. Todėl balnelinių antkaklių dažniausiai aptinkama šiaurinėje ir rytinėje Lietuvos TSR dalyje (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 147—148); rasta jau daugiau kaip 40. (LAA, t. 4, p. 25—26). Požerės antkaklė žemaičių gyventojoje teritorijoje aptikta vienintelė. Matyt, ji patekusi iš kaimyninės Žiemgalos.

Bikavėnų, Upynos ir kiti tyrinėti kapinynai parodė, kad nuo VIII a. pabaigos—IX a. žemaičiai dažniau puošesi antkaklėmis. Jas nešiojo ir vyrai, ir moterys. Ypač buvo mégstamos vytinės ir plonėjančias galais su kilpele ir kabliuku antkaklės. Požerės gyventojai irgi nebuko išimtis. Kapyno paviršiuje (vėly-

vesnių netyrinėtų kapų dalyje) rasta vytinių antkaklių (IEM, AR 469 : 435, 436, 438) ir plonėjančiais galais antkaklės fragmentas (IEM, AR 469 : 440).

Tai bendras žemaičių, žiemgalių ir kuršių genčių nešiosenos bruožas. Kuršių ir žiemgalių VII a. ir VIII a. pirmos pusės kapuose antkaklių randama irgi retai, o vėlesniuose — gana dažnai.

Požerės moterys VII—VIII a. kaklą kartais puošdavo žalvarinių įvijelių apvarėlę. 6—7 mm skersmens ir kelių centimetru ilgio įvijėlės buvo suveriamos ant storo siūlo — virvutes. Tokių apvarėlių liekanų būta kapuose Nr. 23, 78, 91 (pav. 14 : 8). Apvarėlė iš kapo Nr. 78 pajairinta tarp įvijelių įvertais 5 akutėmis ornamentuotais klevo sėklas formos kabučiais (pav. 13 : 8). Žalvarinių įvijelių apvarėlė — vienės iš kukliausių ir paprasčiausių kaklo papuošalų. Jas nešiojo įvairių genčių moterys ir vaikai visą I m. e. tūkstantmetį (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 156). Žemaitės irgi mėgo šį papuošalą. Bikavėnų, Upynos ir kitų kapinynų tyrinėjimai parodė, kad įvijų apvarėlėmis žemaitės puošesi dar ir X—XI amžiuje. Tuo metu kartais buvo sudaromos ir puošnesnės apvaros, nešiotos kartu su antkaklėmis (Tautavičius A., 1967, c. 277).

VII—VIII a. kapuose reta spalvoto stiklo karolių apvarų, kurių palyginti dar gausu V ir VI a. pradžios žemaičių kapuose. Tik kape Nr. 37 prie galvos aptikta išbarstyta smulkių stiklo karolių — 30 žalsvų ir 8 gelsvi — apvarėlė. VI a. antra pusė—VIII a. pirma yra neturtingiausias stiklo karolių laikotarpis Lietuvoje (Tautavičius A., 1972, p. 142). Ir Požerė šiuo atžvilgiu neišskiria iš žemaičių ir kitų genčių kapinynų. Nerasta irgi né vienos gintaro karolių apvaros. Nešiota tik po 1—2 smulkius karoliukus greičiau kaip amuletas negu papuošalas.

Vyrai drabužius ant krūtinės susegdavo ir papuošdavo dažniausiai žalvarine segė. Segės neįvairios, ir jų nedaug. Vyrauja lankinės; rasta lankinių laiptelinių (k. Nr. 29), skliutakoju (k. Nr. 98), aguoninių segių (k. Nr. 5, 16, 31, 34, 76, 117, 123) ir kelios plokštelinės (?) dvigubo ar keturgubo kryžiaus formos (k. Nr. 38, 87 ir 127).

Kape Nr. 29 aptikta lankinė laipteliniė segė turi masyvų profiliuotą įvijos lankelį ir jos galuose dvigubo žiedo bei žemo kūgio formas buožėles, o ant plokštios kojelės yra 2 nevienodo dydžio laipteliai, kurių galai papuošti 3 mažomis „vinutėmis“ (pav. 21 : 2). Tokios segės datuojamos VIII a. ir IX a. pradžia, ypač būdingos kaimynų kuršių, skalvių ir lamatiečių kapams (Åberg N., 1919, p. 140—141; Engel C., 1931, p. 320; LAA, t. 4, p. 46).

² Platesnė šio papuošalo interpretacija ir nešiojimo rekonstrukcijos pateiktos R. Volkaitės-Kulikauskienės straipsnyje (žr. šios knygos p. 118).

Skliutakojė segė rasta taip pat 1 kape Nr. 98 (pav. 9 : 4). Ji didelė, įvija su panašiomis kaip laiptelinės segės buoželėmis galuose turi beveik 14 cm ilgio, kojelės galas 9,5 cm plotio. Platus lietas įvijos lankelis papuoštas duobutėmis. Lietuvoje rasta apie 30 skliutakojų segių. Daugiausia jų žemaičių ir žiemgalių gyventuose plotuose, nors pavienių pasitaikė ir aukštaičių bei kuršių plokštiniuose kapinynuose ir lietuvių pilkapiuose (LAA, t. 4, p. 43—44, be to, dar Jauneikių, Krūvandų, Payžnio ir kt. kapinynuose). Šios segės būdingiausios VII amžiui. Tačiau tokios didelės kaip Požerės skiriamos VIII a. pirmaj pusei (Urtans V., 1962, p. 40).

Daugiausia rasta lankinių aguoniinių segių (pav. 8 : 8)—7 kapuose ir dar 2 ar 3 fragmentai iš suardytų kapų. Jos nedidelės, 9,5—14 cm ilgio, puoštos skersiniai ranteliais, turi ant kojelės nedidelius „ragelius“. Priklauso tyrinėtojų skiriamai pirmai šių segių grupei (LAA, t. 4, p. 44—45). Ypač būdingos žemaičių, žiemgalių, skalvių bei lamatiečių ir kiek mažiau — kuršių VIII—IX a. kapams. Dabar Lietuvoje žinoma apie 40 jų radimo vietų, iš kurių bent 7 yra žemaičių gyventuose plotuose.

Nemaža dalis autorų šias seges datuoja VIII ir IX a. (LAA, t. 4, p. 45; LA, 1974, p. 158), nors kiti (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 160) linkę jas nukelti į IX amžių. Vis dėlto Požerės kapinyno medžiaga rodytų, kad jos nešiotos ir VIII amžiuje. Aptiktos teritorijoje, kur kartu laidotų mirusiuų kapuose dar nėra vytinių ant-kaklių su kilpele ir kabliuku, pasaginių segių ir kitų VIII a. pabaigai—IX a. būdingų papuošalų.

Likusias Požerėje rastas seges vargu ar gali me vadinti lankinėmis. Jos tik primena lankines laiptelines. Tai simetriskos, arba kryžinės, segės, kurios viduryje turi nedidelį išgaubtą trikampio pjūvio lankelį, o nuo jo į abu galus yra po 1 ar 2 plokščius skersinius laiptelius. Dažniausiai jie būna vienodo ilgio, bet kartais vienas ir kiek trumpesnis. Todėl segė primena dvigubą ar keturgubą kryžių. Šios segės neturi lankinėms būdingos įvijos ir jos lankelio, o tik kilpelę liežuvėliui-adatai ir užkabą. Jų paliginti retai randama, ir iki šiol Lietuvos archeologinėje literatūroje mažai minimos, dar neturi nusistovėjusio vardo. Požerėje jų aptikta vyrų kapuose Nr. 38 ir 87 bei vaiko kape Nr. 127 (pav. 21 : 1, 3, 4). Jos nedidelės — 4×6 ar 5×7 cm, paviršius kartais būna padengtas plona ornamentuota skardele. Panašių rasta kaimyniuose kuršių — Laiviu (k. Nr. 76, 84 ir 2 atsitiktinai) ir Palangos (k. Nr. 21, 22, 29, 104, 130 ir 309) kapinynuose, taip pat Lamatos plokštinuose kapinynuose — Barvuose (Engel C., 1931, p. 37, pav. 7a), Mockaičiuose (LLM, t. 1, pav. 319). Ir ten jų aptikta VIII a. kapuose.

Be to, vaiko kape Nr. 115 rasta geležinė stačiakampė 3,2×3,6 cm dydžio plokšteline segė. Jos paviršius buvęs padengtas plona žalvarine skardele, kurioje įspausta triguba keturkampėlių ir pusės apskritimo formos duobučių eilė, juosianti 2,2×1,6 cm dydžio stačiakampį (pav. 18 : 1).

Taigi Požerėje aptiktos segės atspindi VII—VIII a. žemaičių ryšius su žiemgaliais, kuršiais, skalviais ir lamatiečiais.

Smeigtukai. Kartais vyro kape drauge su sege pasitaikė ir geležinis lazdelinis smeigtukas arba buvo tik jis vienas. Kitokių Požerės vyrų kapuose nerasta. Tuo tarpu moterų ir vaikų kapuose dar aptikta žalvarinių nuokamienių ir įvairių kryžinių smeigtukų. Apskritai jie sudaro turtingiausią papuošalų grupę,— rasta daugiau kaip 80.

Daugiausia aptikta geležinių lazdelinių smeigtukų. Jų rasta 40 kapų (iš jų 12 vyru). 6 moterų kapuose būta po 2 lazdelinius smeigtukus, o kape Nr. 118 geležinis lazdelinis smeigtukas rastas kartu su žalvariniu nuokamieniu. Smeigtukai blogai išsilaike — surūdiję, sutrupėję. Iš kelių geriau išlikusių matyti, kad vartoti 6—12 cm ilgio, daugiausia apskrita maždaug 1—2,5 cm skersmens kilpele-galvute. Kartais pats galiukas, išlenkus kilpelę, atlenktas į išorę ir susuktas į nedidelę sraigele.

Lazdeliniai smeigtukai beveik visos baltų gentys dabinosi bent nuo I tūkstantmečio pr. m. e. iki pat XII amžiaus. Lietuvoje jų aptikta pilialkalniuose, gyvenvietėse ir kapuose. Žinoma maždaug 90 jų radimo vietų ir apie 700 tokų radinių (LAA, t. 4, p. 75—78).

6 nuokamieniai smeigtukai pasitaikė 4 kapuose ir 3 į muziejų pateko kaip atsitiktiniai radiniai (pav. 11 : 1, 2; 12 : 1, 2; 23; 24 : 1). Jie nuo 15—16 iki 19,7 cm ilgio ir turi nuo 1,5 iki 2,5 cm skersmens galvutes. Daugumos kaklelis (tarp skylutės grandinėlei ir kepurėlės) puoštas skersiniai ranteliai, rečiau — jų grupėmis ar įkartelėmis (pav. 24 : 1). Kartais smulkių rantelių grupėmis pagražinta ir paplatintoji adatos dalis aplink skylutę grandelei (pav. 23). Smeigtuko viršus — kepurėlė — dažniausiai puošta kryžiumi iš 2 lygiagrečių griovelų ar taškučių eilių (k. Nr. 114). Tik kape Nr. 24 rastojo viršus pagražintas 4 akutėmis. Be to, kepurėlės apatinis pakraštys kartais dar puošiamas zigzaginė linija (pav. 11 : 2).

Kape Nr. 24 rastas nuokamienis smeigtukas turi 4 cm pločio ir 2,7 cm aukščio pušmėnilio formos kabutį su 3 grandinėlėmis. 2 didžiausiai smeigtukai į muziejų pateko kaip atsitiktiniai radiniai iš mėgėjų suardyto kapo. Jie abu turi po 5,2 cm pločio pušmėnilio formos kabutį, puoštą akucių grupėmis ir smulkių įkartelių linijomis

(pav. 23). I kabučius įsegtos 3 gana masyvios grandinėlės, kurių kraštinės 12 cm ilgio ir bai-giasi 2 dideliais klevo sėklos formos kabučiais. Vidurinė grandinėlė yra 107 cm ilgio, jungia abu smeigtukus ir taip pat turi 2 poras klevo sėklos formos kabučių.

Geležiniai ir žalvariniai nuokamieniai smeigtukais V—VI a. dabintasi beveik visoje Lietuvoje, vėliau — VI—VII a. jais puošesi daugiausia žemaitės ir žiemgalės, o nuo VIII iki XI a.— tik žemaitės. Iš viso Lietuvoje dabar jau žinoma apie 50 jų radimo vietų ir maždaug 150 šių papuošalų (LAA, t. 4, p. 78—79). Taigi nuokamieniai smeigtukais žemaičių dabintasi bent šeisis šimtmečius — nuo V iki XI a., ir jie liudija senosios žemaičių kultūros stabilumą. Šių smeigtukų rasta 22 žemaičių kapinynuose, daugiausia Šilalės raj. (Bikavėnų, Burbiškių, Didkiemio, Drobūkščių, Gedeikių, Kaštaunalių, Lileikėnų, Lingių, Pagrybio, Pakalniškių, Paragaudžio, Požerės, Šarkų, Šiaudalių, Upynos ir Žasino). Požerės VII—VIII a. nuokamieniai smeigtukai gana stambūs, su plačiomis kepurėlėmis. Tuo jie skiriasi nuo V—VI ir IX—XI a. ilgesnių, platesnėmis ir lengvesnėmis kepurėlėmis smeigtukų.

Rasti 26 kryžiniai smeigtukai. Iš jų 4 yra atsitiktiniai — iš suardytų kapų, gana įvairūs: kiaurakryžmiai, su buoželėmis arba plokšteliėmis kryžmos galuose.

Kiaurakryžmių smeigtukų iš kryžinių yra daugiausia. Jų rasta 14 (k. Nr. 11, 23, 78, 91, 95, 128 ir dar 2 — atsitiktinai); panašaus dydžio kaip nuokamieniai — nuo 14—15 iki 19,5 cm ilgio, kryžmos apie 5 cm ilgio. Smeigtuko viršūnė ir kryžmos galai užbaigti pusrutulio formos buožele, o kryžmos centre yra rombo formos skylutė (pav. 13 : 1, 2; 14 : 1, 2). Jie dažniausiai neornamentuoti, tik retkarčiais buoželę puošia kryžius iš 2 lygiagrečių griovelų. Dabar Lietuvoje žinoma apie 30 jų radimo vietų ir maždaug 70 šių papuošalų (LAA, t. 4, p. 81—82). Tai beveik vien žemaičių ir žiemgalių moterų VI—VIII a. papuošalas: aptikta bent 10 žemaičių kapinynų. Iš Požerės medžiagos sprendžiamai, kad jais žemaitės puošesi daugiausia VII—VIII amžiuje. Tuo tarpu kaimynės žiemgalės, kaip matyti iš Jauneikių kapinyno radinių, jais daugiausia dabinosi VII a., o VIII a. kapų teritorijoje jų rasta vos pora.

Smeigtukai su buoželėmis kryžmos galuose ir viršūnėje yra gana įvairūs. Pirmam pogrupui priklauso smeigtukai, kurių kryžmų galai ir viršūnė turi tokias pat pusrutulio formos buoželes kaip ir kiaurakryžmiai, bet galvutės centre nėra roiminės skylutės. Tokių aptikta po vieną kapuose Nr. 11, 125 ir vienas atsitiktinai (pav. 19 : 1). Jie nedideli: 10—17 cm, kryžma 3,5—4,5 cm ilgio. Buoželės kartais puoštos kryžių

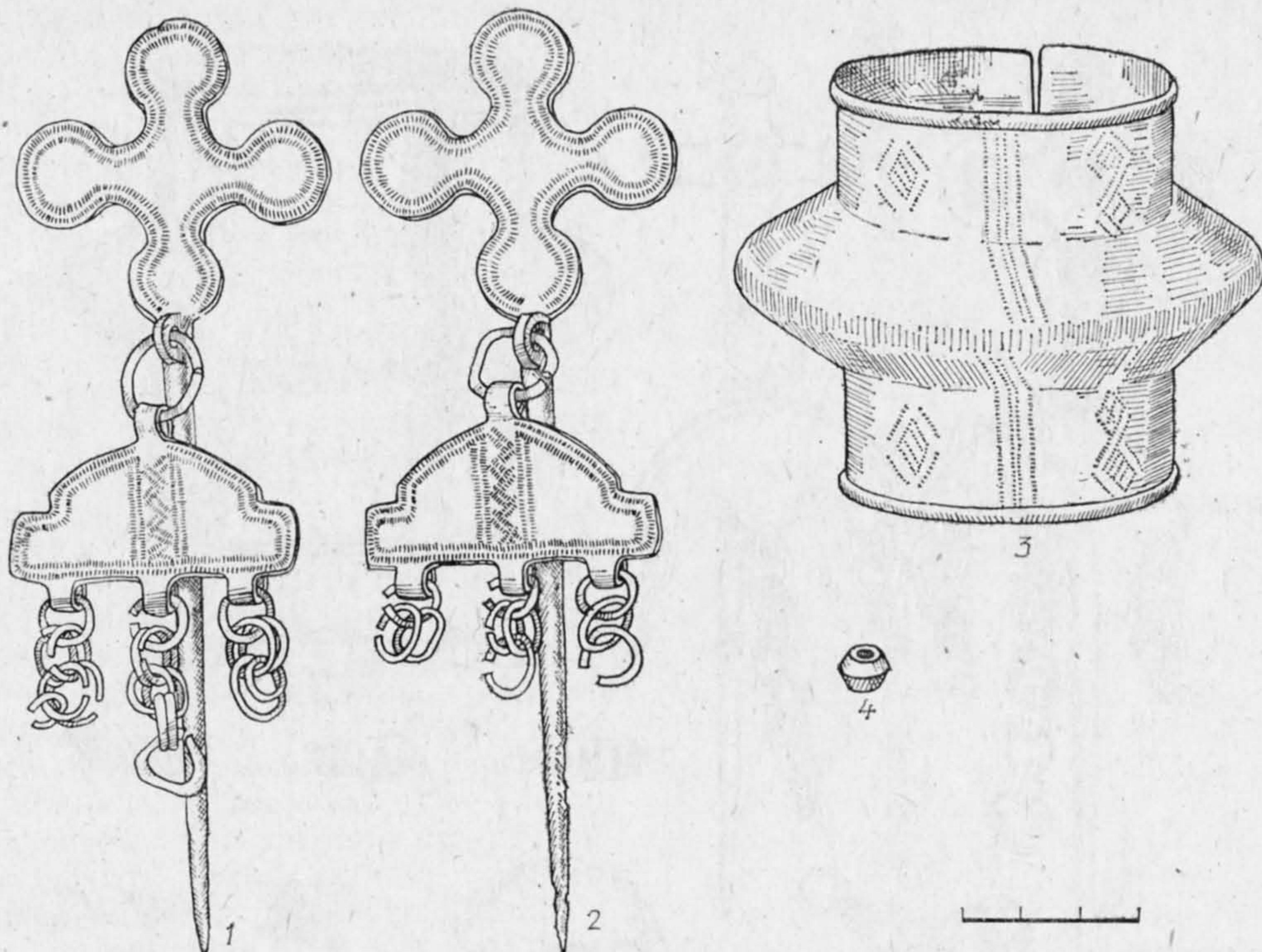
sudarančiais grioveliais, o galvutės vidurys — akučių ar duobučių kryžiumi. Kituose kapinynuose rasta tokį SMEIGTUKŲ sidabro plokštelių padengtu galvutės viduriu. Šio pogrupio SMEIGTUKAI, matyt, yra bendralaikiai su kiaurakryžmiais. Jų ir arealas iš esmės sutampa (LAA, t. 4, p. 82—83).

Antro pogrupio SMEIGTUKAI gana panašūs į pirmojo, tik stambesni, su didesne platesne galvute, kuri prie adatos stačiai užkirsta. Požerėje rasti tik 2 tokie SMEIGTUKAI kape Nr. 133. Jie 22,5—23 cm ilgio, su 7,3 cm ilgio kryžmomis. Iki šiol Lietuvoje tokį SMEIGTUKŲ aptikta nedaug — žinomas tik 6 jų radimo vietas žemaičių, žiemgalių ir kuršių žemėse; datuojami VIII—IX a. (LAA, t. 4, p. 83). Požerės radinys įrgi gali būti skiriamas tam laikotarpui. Abu SMEIGTUKAI rasti į pietryčius nuo ištirto ploto, dirbamame lauke, suardytame moters kape. Galimas daiktas, į pietryčius nuo 1966 m. tyrinėto ploto esančioje kapinyno dalyje laidota jau VIII a. pabaigoje ir IX amžiuje.

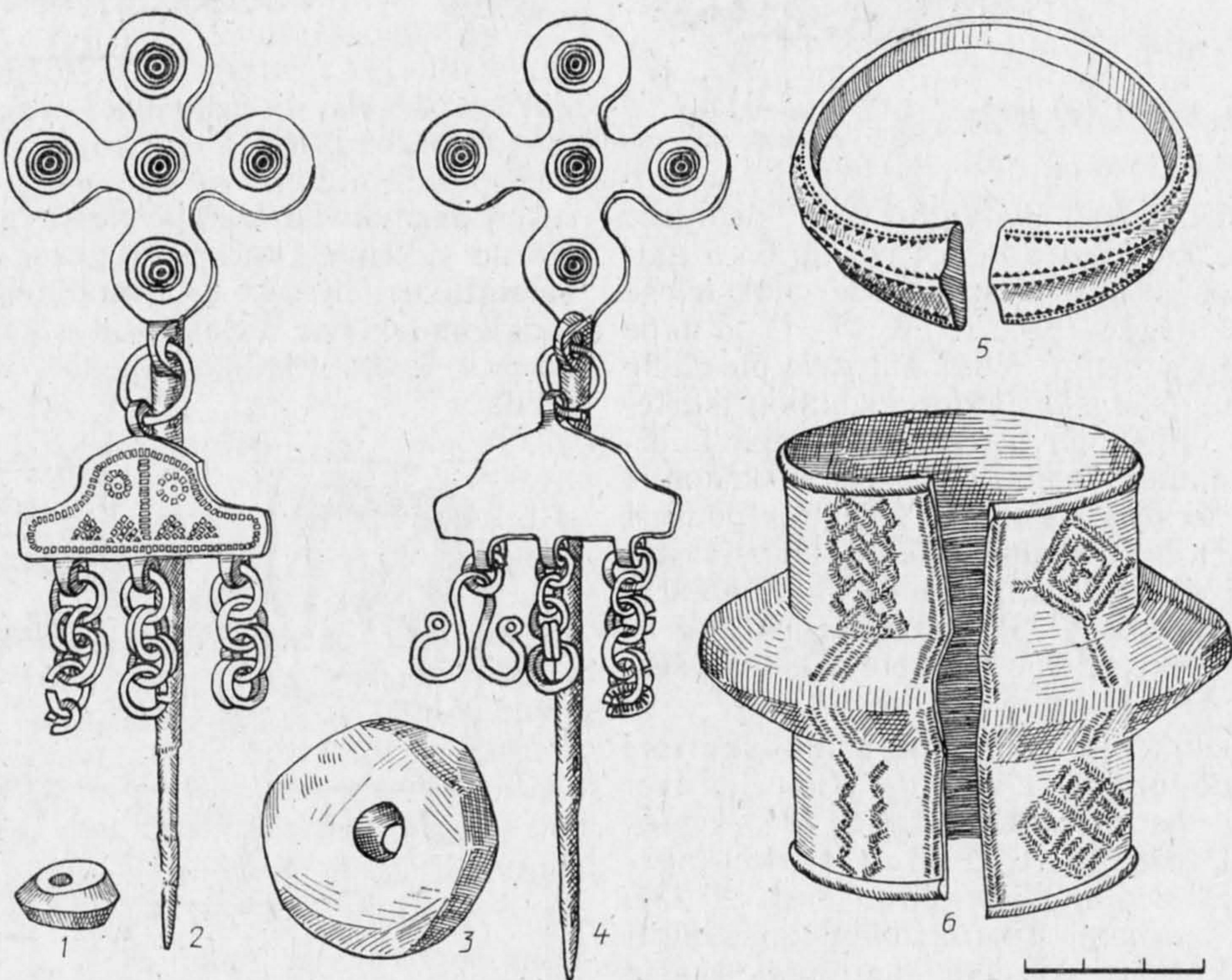
Trečią kryžinių SMEIGTUKŲ su buoželėmis pogrupį sudaro nedideli SMEIGTUKAI su trumpa kryžma ir mažomis iš blogosios pusės kiek suplotomis buoželėmis. Požerėje pasitaikė vos vieną tokį SMEIGTUKAS kape Nr. 100. Jis apie 14 cm ilgio, turi tik 4 cm ilgio kryžmą, papuoštas viduryje įmušta akute (pav. 17 : 2).

Tokių SMEIGTUKŲ Lietuvoje rasta nedaug, į muziejus jie dažniausiai patekdavo kaip atsitiktiniai radiniai. Iki šiol buvo aptariami kartu su pirmo pogrupio SMEIGTUKAI ir taip pat datuojami VII—VIII a. (Šnore R., 1930, p. 75; Pužinas J., 1938, p. 265—266, pav. 69 : 6—7; LAA, t. 4, p. 82—83). Žemaičių gyventose vietose jų aptikta apardytuose Juodsodės kapuose Nr. 3 ir 5 (Valatka V., 1969, pav. 13 : 1, 2), Čibirikuose (TKM, 6701, 6702) bei Vaišviliškiuose (Pužinas J., 1938, pav. 69 : 6). Daugiau pasitaikė Žiemgalos pietinės dalies kapinynuose: Linksmučių kapuose Nr. 6, 22 (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951, pav. 4 : 1, 4—5), Pamiškių kape Nr. 4, Papilės kape Nr. 5 ir kt. Linksmučiuose šie SMEIGTUKAI rasti VIII a. pabaiga datuojamuose kapuose (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951, p. 297). Jauneikiuose būta taip pat tik VIII ir IX a. kapuose Nr. 124, 264, 295, 304, 318 ir kt. (Tautavičienė B., Tautavičius A., 1978, pav. 18 : 2, 3; Tautavičius A., Tautavičienė B., 1978, p. 163). Taigi jie kiek velyvesni už kryžinius SMEIGTUKUS su beveik taisyklingo pusrutulio formos buoželėmis ir būdingi vien žemaičių ir žiemgalių gentims.

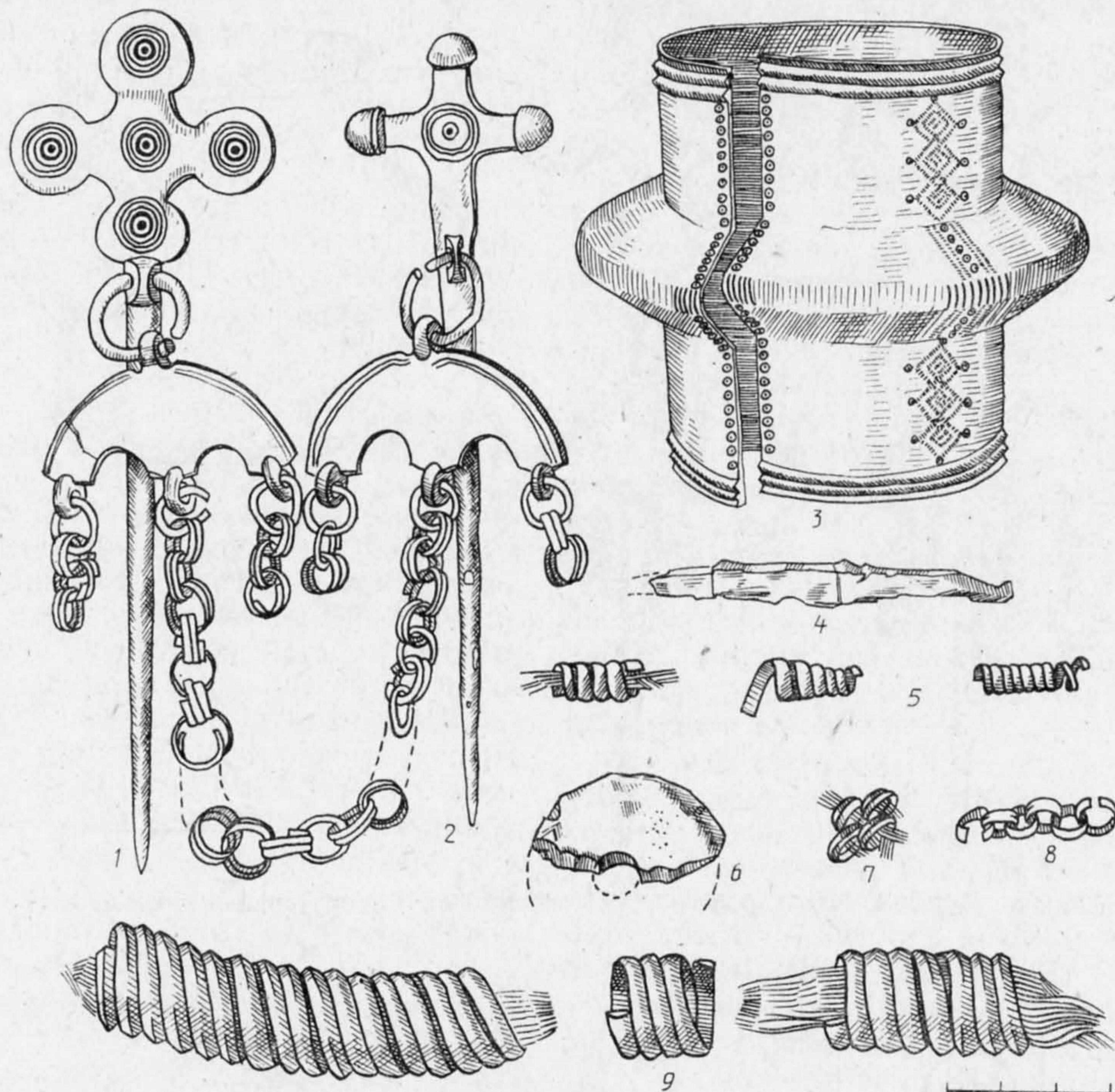
Paskutinę kryžinių SMEIGTUKŲ grupę sudaro SMEIGTUKAI, kurių galvutė sudaryta iš 4 apskritų plokštelių ir viduryje palikto beveik rombo formos plotelio. Kapuose Nr. 41, 58 ir 100 jie

15 pav. Moters k. Nr. 41 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — karoliukas

16 pav. Moters k. Nr. 58 įkapės: 1 — karoliukas, 2, 4 — smeigtukai, 3 — verpstukas, 5, 6 — apyrankės

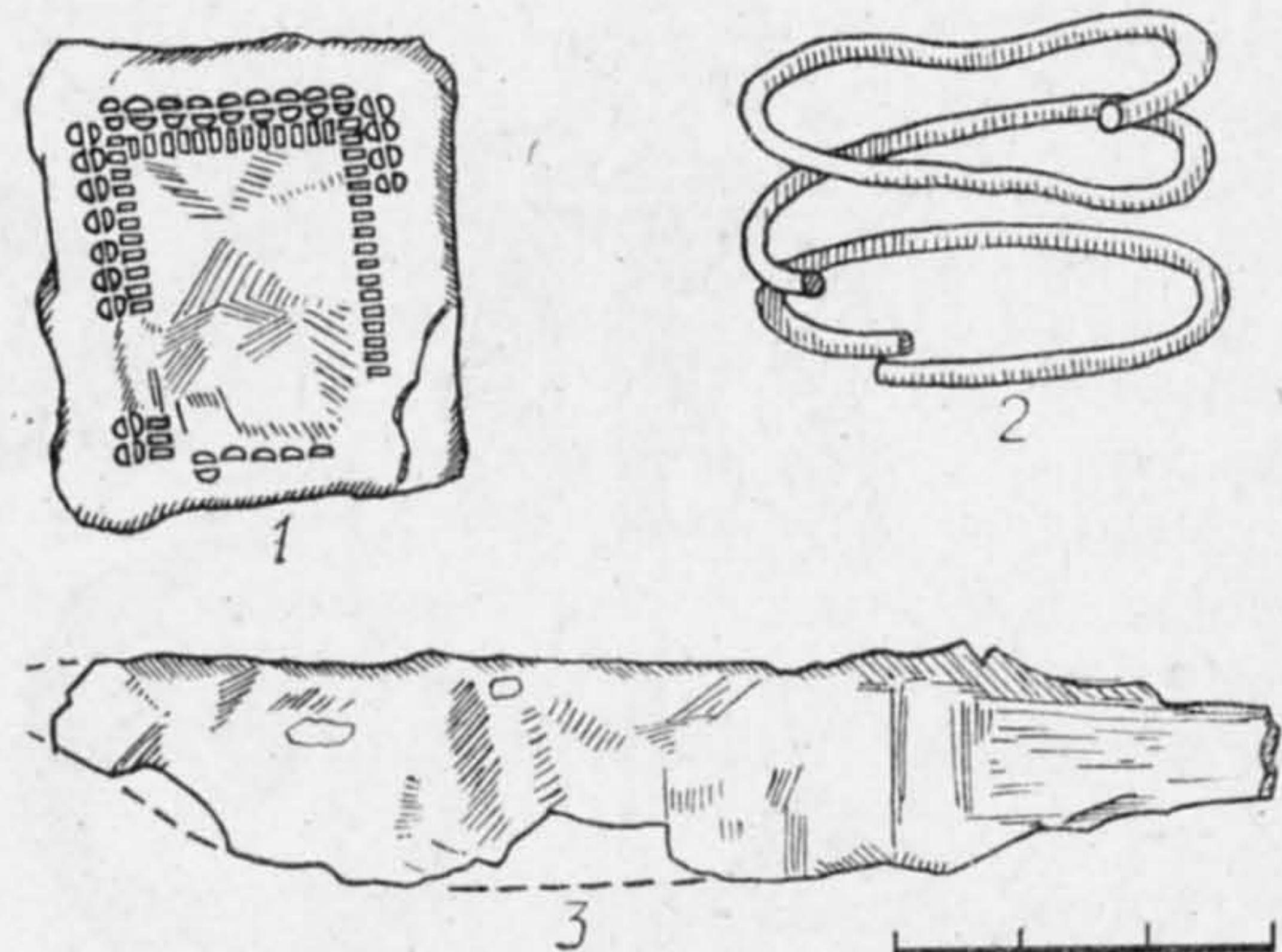

17 pav. Moters k. Nr. 100 įkapės: 1, 2 — smeigtukai, 3 — apyrankė, 4 — yla, 5 — jvijėlės, 6 — verpstukas, 7 — audi-nio liekanos, 8 — grandinėlės dalis, 9 — jvija

rasti 5. Smeigtukai palyginti dar nedideli: 14,5—16 cm, kryžmos 5,1—5,4 cm ilgio. 3 galvutės puoštos centre ir apskritose plokštelėse jmuštomis akutėmis (pav. 16:2; 17:1), o kape Nr. 41 rastieji padengti plona žalvario plokštele su pakraščiais įspausta dviguba smulkių įkartėlių eile (pav. 15:1, 2). Požerės radiniai liudija, kad kryžiniai smeigtukai su apskritomis plokštelėmis kryžmos galuose žemaitės puošėsi jau VIII amžiuje. Sie smeigtukai labiausiai paplitę, gana įvairūs, jų daugiausia, jais dabintasi iki XIII a. pradžios. Skiriamos kelios jų grupės. Požerės smeigtukus tyrinėtojai skiria šeštam jų pogrupiui (LAA, t. 4, p. 86—87).

Dalis nuokamienių ir kryžinių smeigtukų turi po pusmėnulio formos kabutį. Kabučiai dvejopi — vienų apatinis kraštas tiesus ir kiek profiliuoti šonai (pav. 15:1, 2; 16:2, 4), kitų apačioje yra tarsi 3 ataugėlės (pav. 17:1, 2; 23). Ir vieni, ir kiti ornamentuoti arba buvę padengti plona ornamentuota skardele, apatiniaiame krašte turi 3 kilpeles grandinėlėms. Kraštinės grandi-

nėlės dažniausiai trumpesnės ir toliau sukabintos su vidurine, kuri yra ilgesnė ir jungia abu smeigtukus. Kraštinės grandinėlės kartais užbaigiamos klevo sėklos formos kabučiu. Jo viena pusė taip pat kai kada puošta jmuštomis akutėmis.

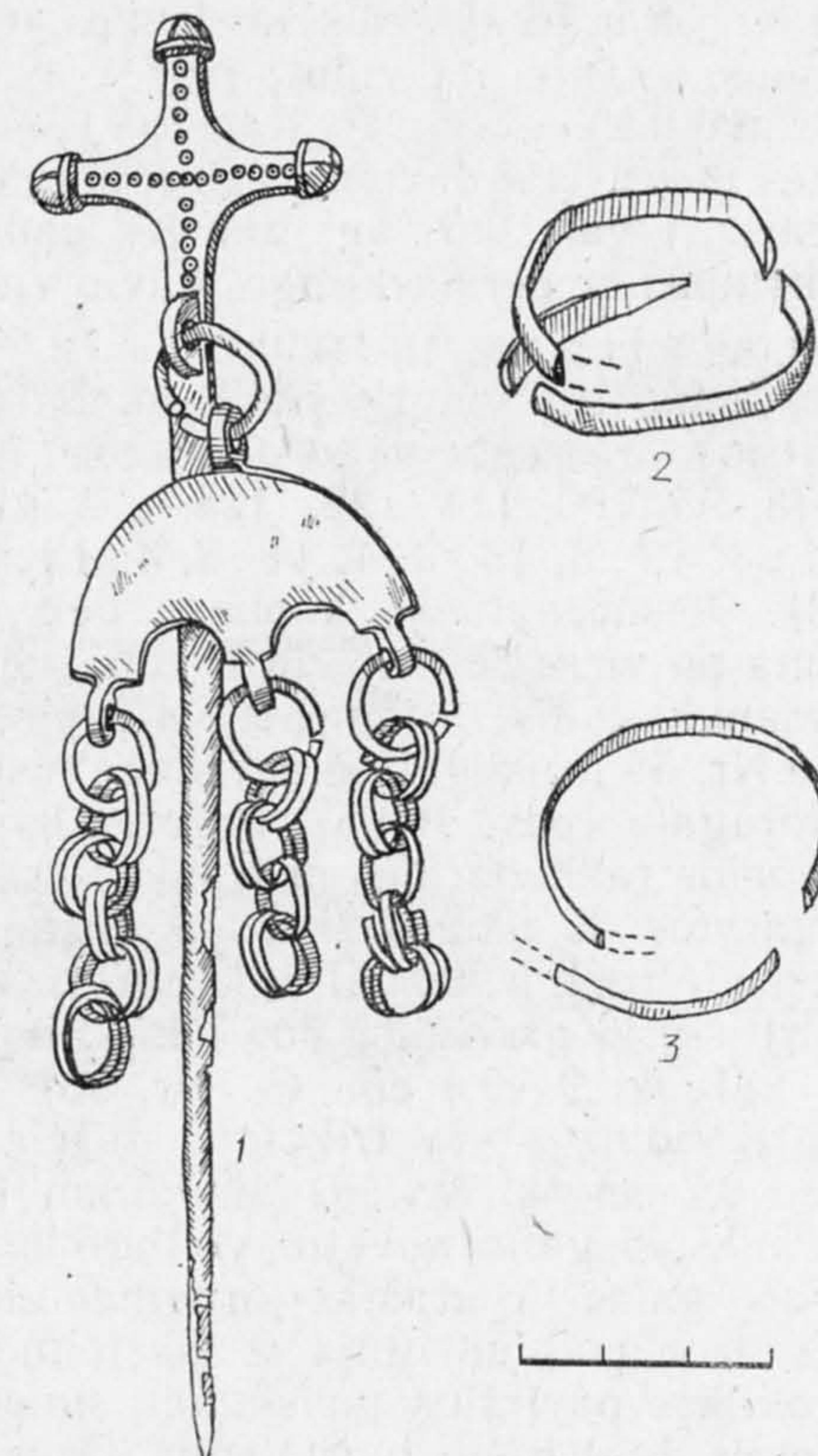
18 pav. Vaiko k. Nr. 115 įkapės: 1 — segė, 2 — apyrankė, 3 — peiliukas

Taigi iš smeigtukų, kabučių ir grandinėlių, sudaromas krūtinės papuošalas. Paprotys taip dabintis paplito VI—VII a. ir laikėsi iki pat XII amžiaus. Žemaičių moterų krūtinės papuošalai artimiausi žiemgalių papuošalam. Jos taip pat dabinosi 2 smeigtukais, kuriuos kartais sujungdavo grandinėlėmis, įsegdavo kabučių. Kitos žemaičių kaimynės tokius papuošalus nenešiojo, turėjo savo variantą, kaip antai: kuršės bevelijo išisegti vieną stambų smeigtuką su keliomis grandinėlėmis, o skalvės ir lamatietės jais nesidabino, drabužį, kaip ir vyrai, puošdavo sege. Labai rēta smeigtukų ir aukštaičių moterų kapuose.

Dažnai prie smeigtukų, taip pat ir prie segės,— taigi ne tik moterų, bet ir vyrų bei vaikų kapuose — randame po 1—2 gintaro karoliukus (pav. 13:5, 6; 14:5, 6; 15:4; 16:1), rečiau — natūralų jo gabaliuką. Kartais prie karoliuko dar būna išlikusio vilnonio siūlo, kuriuo karoliukas buvo pririštas prie papuošalo. Karoliukai smulkūs, vyrauja apie 1—1,5 cm skersmens ir beveik tokio pat ilgio dvigubo nupjauto kūgio formos, kartais ne visai taisyklinios formos. Aptinkama ir dar smulkesnių — tik 0,6—0,7 cm skersmens. Tuo tarpu stambesnių — kaip kape Nr. 49 rastas 2,4 cm skersmens ir 1,7 cm ilgio karoliukas arba kape Nr. 6 aptinktas 2,1 cm skersmens — pasitaiko labai retai. Iš vieno kapo 2 karoliukai dažnai būna ir skirtingo dydžio, kartais nevienodai nušluoti.

Paprotys nešioti prie krūtinės papuošalo ar drabužio pririštus 1—2 gintaro karoliukus žemaičių gyventoje dalyje paplito V—VI amžiuje. Tai rodo Maudžiorų kapinyno daiktai (žr. šios knygos p. 19). Iš Požerės radinių matyti, kad šis paprotys gyvavo ir VII—VIII a., taip pat išliko dar vėliau. Antai po 1—2 gintaro karoliukus ant krūtinės rasta 82 IX—XII a. Bikavėnų kapinyno, kai kuriuose X—XI a. Upynos kapuose; gausu jų ir Paragaudžio IX—XII a. kapuose (Valatka V., 1974, p. 77). Taigi V—VI a. atsirađęs paprotys laikėsi bent 600—700 metų. Vélesnė jo raida ne visai aiški, nes XIII a. įsivyravus mirusiuju deginimo papročiui, gintaro karoliukai sudegda, o XV—XVI a. kapuose jų jau nėra.

Gintaro karoliukų nešiojimas ant krūtinės, dabar turimais duomenimis, yra vien VI—XII a. žemaičiams būdingas paprotys. Jų kaimynų aukštaičių ir žiemgalių bendralaikiuose kapuose jo pėdsakų neaptikta. Tik kuršiai VIII—XI a. nešiojo po 1—2 smulkius gintaro karoliukus prie galvos apdangalo ar plaukų. Pvz., Palangos kapinyne šio papročio pėdsakų pastebėta 125 kapuose, t. y. su karoliukais prie galvos palaidota apie 33% visų mirusiuju.

19 pav. Vaiko k. Nr. 125 įkapės: 1 — smeigtukas, 2, 3 — apyrankėlės

Rankų papuošalų — apyrankių ir žiedų — nei daug, nei jie įvairūs.

Rasta įvijinių, rankogalinių ir pavienių juostinių bei storagalių apyrankių. Įvijinių daugiausia, nes jomis puošėsi ir vyrai, ir moterys, ir vaikai (k. Nr. 15, 24, 30, 38, 76, 115, 127 ir 133; pav. 18:2; 19:2, 3; 20:2, 3). Be to, keletas pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai. Jos nešiotos ir ant vienos rankos, ir ant abiejų po vieną. Iš viso muziejuje iš šio kapinyno sukaupta 19 įvijinių apyrankių. Jos įvairaus dydžio ir turi nuo 2 iki 5—6 apvijų.

Vyrauja apyrankės iš trikampės nuo 0,5 iki 1,3 cm pločio kartais kiek siaurėjančiais galais juostelės (10 jų). Vaikų kapuose randamos apyrankėlės yra iš truputį siauresnės juostelės, o suaugusiuju — iš platesnės. Jos retai kada ornamentuotos. Atsitiktinai pasitaikiusios apyrankės (IEM, AR 469:452) juostelės pakraštys puoštas įkartėlėmis, o kitos galai — nedideliais griovelės trikampėliais.

Rastos tik 6 apyrankės iš pusapvalės juostelės (k. Nr. 15, 24, 38, 76 ir 2 atsitiktinai). Jos dažniausiai 0,5—0,8 cm pločio, siaurėjančiais ir smailėjančiais galais. Kai kurių apyrankių galai puošti skersinėmis įkartėlėmis (k. Nr. 24). Vyrų

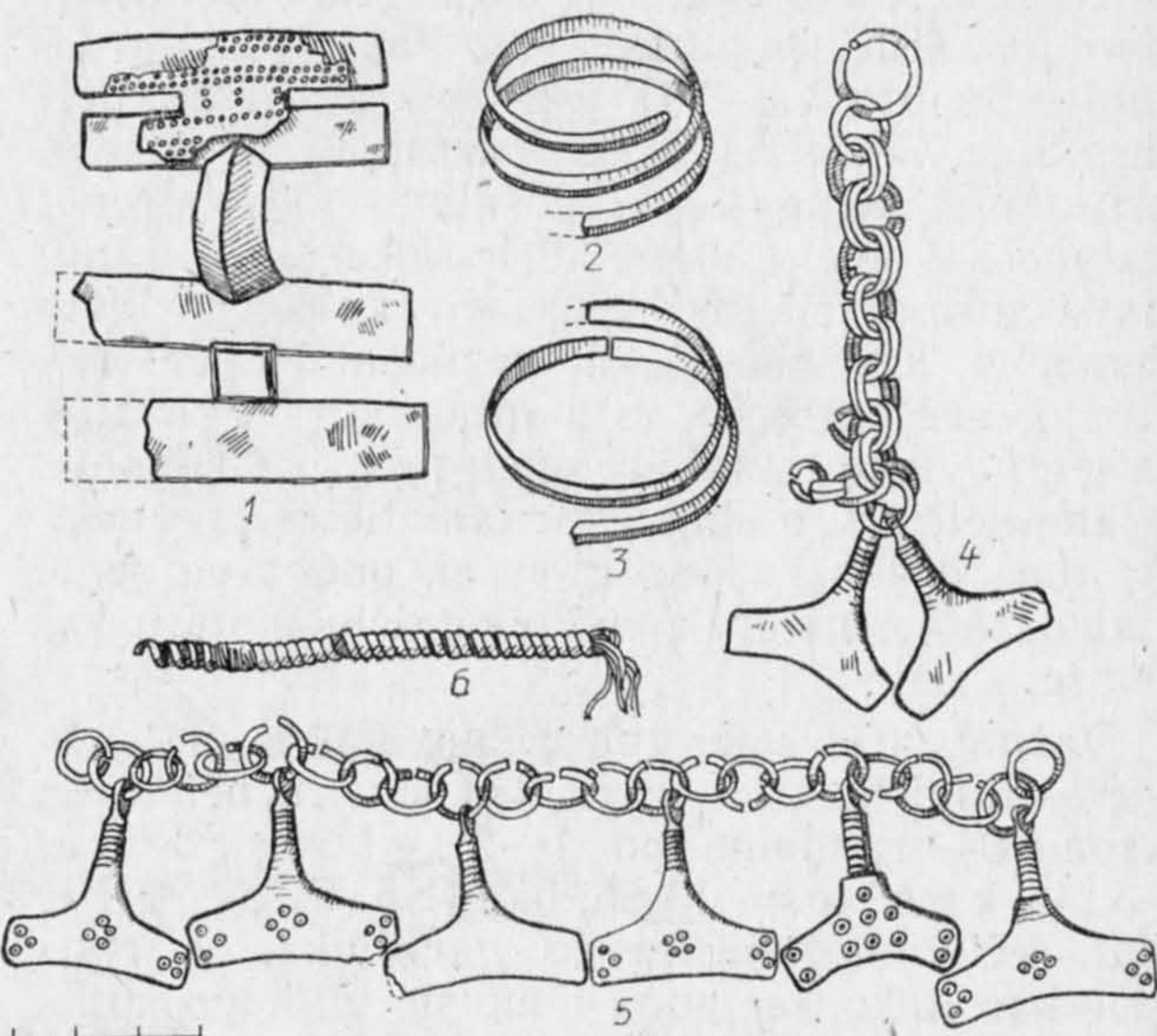
kamuose Nr. 38 ir 76 aptiktos apyrankės yra kiek masyvesnės, viršuje per viduri eina 1 ar 2 išlginiai grioveliai (pav. 8 : 4). Kape Nr. 76 rastos apyrankės pakraščiai dar pagražinti smulkiomis įkartėlėmis. 4 vaikiškos apyrankėlės padarytos iš keturkampės ar netaisyklingo pjūvio vielos.

Rankogalinės apyrankės su trikampe iškilia briauna per viduri yra stambiausios ir puošniausios. Jų rasta moterų kamuose Nr. 23, 41, 52, 78, 95, 100, 114, 122, 128 — iš viso 15 (pav. 11 : 3; 12 : 3; 13 : 3, 4; 14 : 3, 4; 15 : 3; 16 : 6; 17 : 3). Nesuardytuose kamuose dažniausiai aptinkama po vieną ant abiejų rankų, nors kartais apyrankių dydis, ornamentas kiek ir skiriasi. Tik kape Nr. 58 rankogalinė apyrankė rasta kartu su storagale (pav. 16 : 5). Požerės kapinyne pasitaikiusios rankogalinės apyrankės yra lengvos, padarytos iš plonos skardos, lygiu, tarsi šlifuotu paviršiumi ir dažnai kiek storesniu krašteliu, kurį skiria griovelis. Jos būna nuo 7 cm (k. Nr. 23) iki 9—9,4 cm (k. Nr. 95) pločio (aukščio). Viduryje yra trikampė tuščiavidurė iškili nuo 0,7 cm (k. Nr. 58) iki 1,2 cm (k. Nr. 78, 95) aukščio gana apvaliu viršumi briauna. Apyrankės galas ir kraštas ornamentuojamas akutėmis ar zigzagine linija iš įkartelių (pav. 12 : 3), o likęs paviršius puošiamas simetriškai išdėstytomis 2—4 rašto juostelėmis. Ornamentą sudaro smulkių įkartelių rombeliai ir akučių grupės (pav. 13 : 3), kai kada iš įkartelių komponuojamos ne visai taisyklingos svastikos ar kitos figūros (pav. 14 : 3; 16 : 6). Dalies apyrankių raštas vos žymus, tarsi nusitrynės. Atrodo, jos ilgai nešiotos.

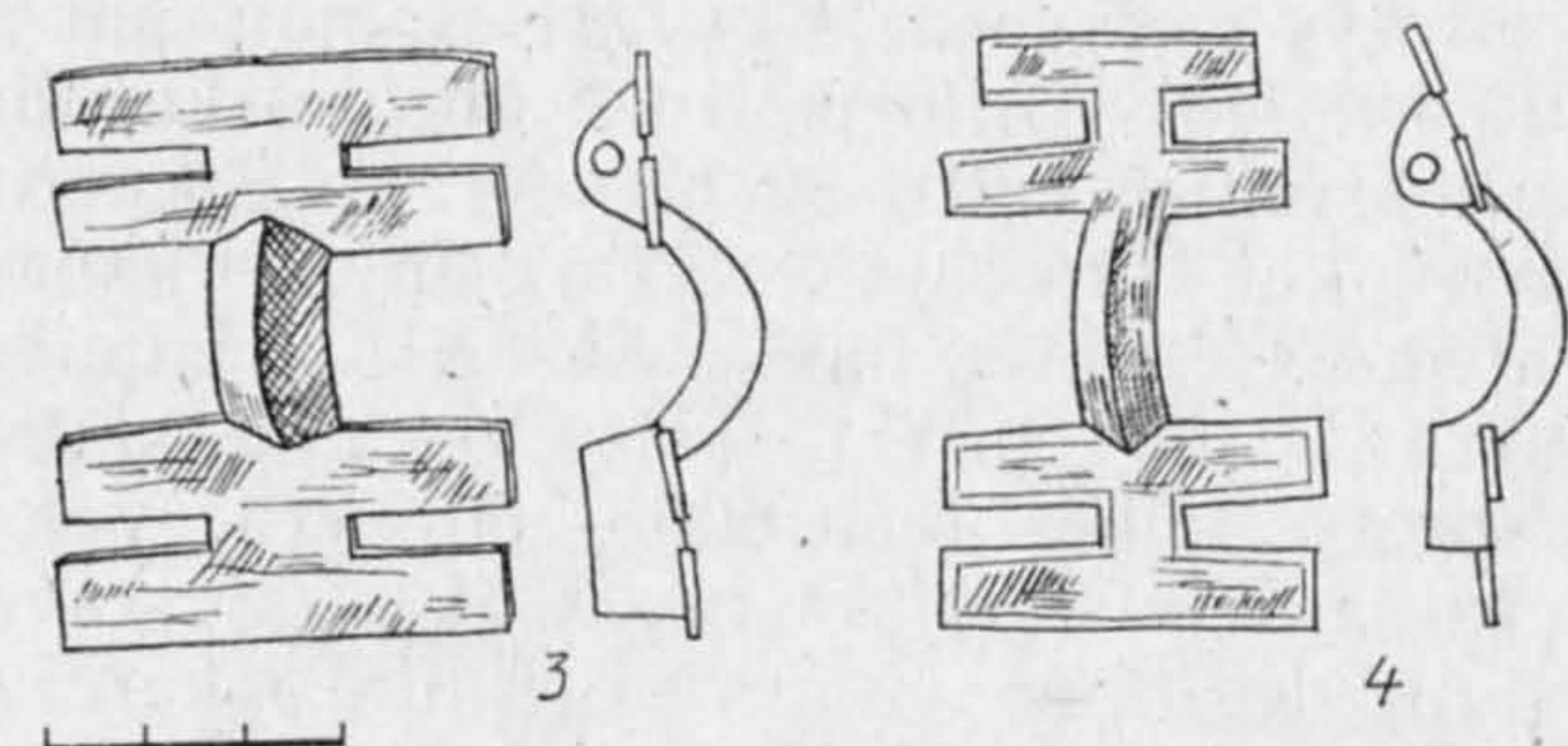
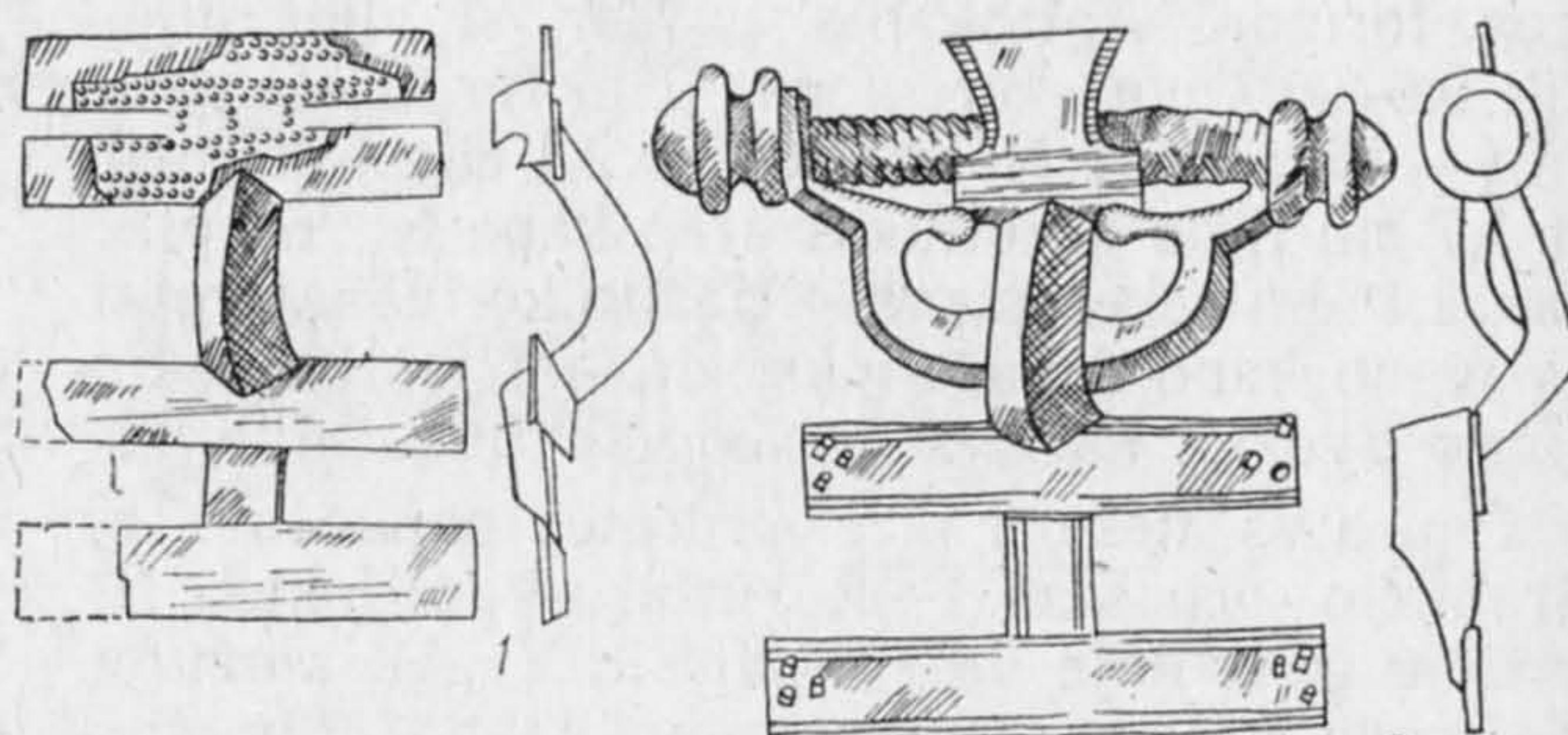
Rankogalinių apyrankių rasta su kiaurakryžmiais ir nuokamieniais smeigtukais. Vadinas, jomis dabintasi VII—VIII amžiuje. Tai buvo gana mėgstamas žemaičių moterų papuošalas. Juknilų, Kaštaunalių, Pagrybio, Šiaudalių, Vėžlaukio kapinynuose jų aptikta apie 30 (Taytavičius A., 1970, c. 199; LAA, t. 4, p. 92—93).

Tokios pat formos, tik kiek masyvesnėmis ir sunkesnėmis, o kartais ir dar platesnėmis apyrankėmis puošėsi kaimynės žiemgalės. Iš Jau-neikių kapyno radinių matyti, kad pietų Žiemgaloje jos irgi mėgtos VI—VII a., gal ir VIII a. pradžioje. Dabar jų jau žinoma iš 11 lietuviškosios Žiemgalos dalies kapynų (apie 23).

Storagalė apyrankė rasta tik 1 — moters kape Nr. 58 kartu su rankogaline. Jos galai žemo trikampio formos, $0,7 \times 1,8$ cm storio, prie briaunų papuošti mažomis trikampėmis duobutėmis (pav. 16 : 5). Storagalės apyrankės — V—VI a. būdingas papuošalas. Jų aptinkama ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Pabaltijoje bei Skandinavijoje (Puzinas J., 1938, p. 267—268). Tuo tarpu vėliau — VII—VIII a.— jomis rečiau puoštasi, daugiau jų išliko vakarinėje respubli-

20 pav. Vaiko k. Nr. 127 įkapės: 1 — segė, 2, 3 — apyrankėlės, 4, 5 — grandinėlės su klevo seklos formos kabučiais, 6 — ivijėlė.

21 pav. Seges: 1 — iš k. Nr. 127, 2 — iš k. Nr. 29, 3 — iš k. Nr. 38, 4 — iš k. Nr. 87

kos dalyje — kuršių, skalvių ir žemaičių gyventojų teritorijoje.

Vyro kape Nr. 111 aptikta juostinė pusapvalio pjūvio smailėjančiais kiek užkeistais galais 0,5—0,7 cm pločio apyrankė.

Ziedų rasta nedaug, visi jie ivijiniai, 3—6 apviju (k. Nr. 23, 24, 70, 76, 78, 79, 92, 95, 133), padaryti iš pusapvalės (k. Nr. 23, 24, 70, 76, 78, 133), apvalios (k. Nr. 79), keturkampės (k. Nr.

95) vielos ar siauros juostelės (k. Nr. 92). Šie papuošalai labai kuklūs, neornamentuoti. Įvijiniai žiedai neišsiskiria iš kaimyninių genčių bendralaikių papuošalų; vyrauja iki pat XII amžiaus.

Iš papuošalų dar paminėtini keliuose kapuose rasti klevo sėklas formos kabučiai, dažniausiai aptinkami kartu su grandinėle. Antai vaiko kape Nr. 127 rasta 17 cm ilgio grandinėlė su i ją įkabintais 6 klevo sėklas formos kabučiais (pav. 20 : 5) ir kitas 7,7 cm ilgio grandinėlės fragmentas su tokiu pat kabučiu gale (pav. 20 : 4). Kape griauciai buvo sunykę, ir nepavyko nustatyti, kaip grandinėlės nešiotos. Net neaišku, ar jomis buvo papuoštas drabužis ar galvos apdangalas, o galbūt žirgo apranga (kape rasti žąslai). Panašiai 2 kabučiai su grandinėlės gabaliuku rasti kape Nr. 110, vyro kape Nr. 82 — 5 cm ilgio grandinėlės dalis su įsegstu kabučiu (pav. 7 : 5), o kape Nr. 106 — tik 2 grandeles sujungti kabučiai. Be to, dirvos paviršiuje aptikti dar keli pavieniai tokie kabučiai pateko į muziejų kaip atsitiktiniai radiniai.

Kabučių forma ir dydis truputį skiriasi. Jie nuo 3 iki 5 cm ilgio ir kartu su kilpele nuo 2,5 iki 4,5 cm aukščio. Viena pusė kartais puošta akute ar kelių akučių grupe, kilpelė — įkartélémis (pav. 20 : 5). Įdomu, kad i tą pačią grandinėlę kartais įkabinami skirtingo dydžio ir nevienodai pagražinti kabučiai.

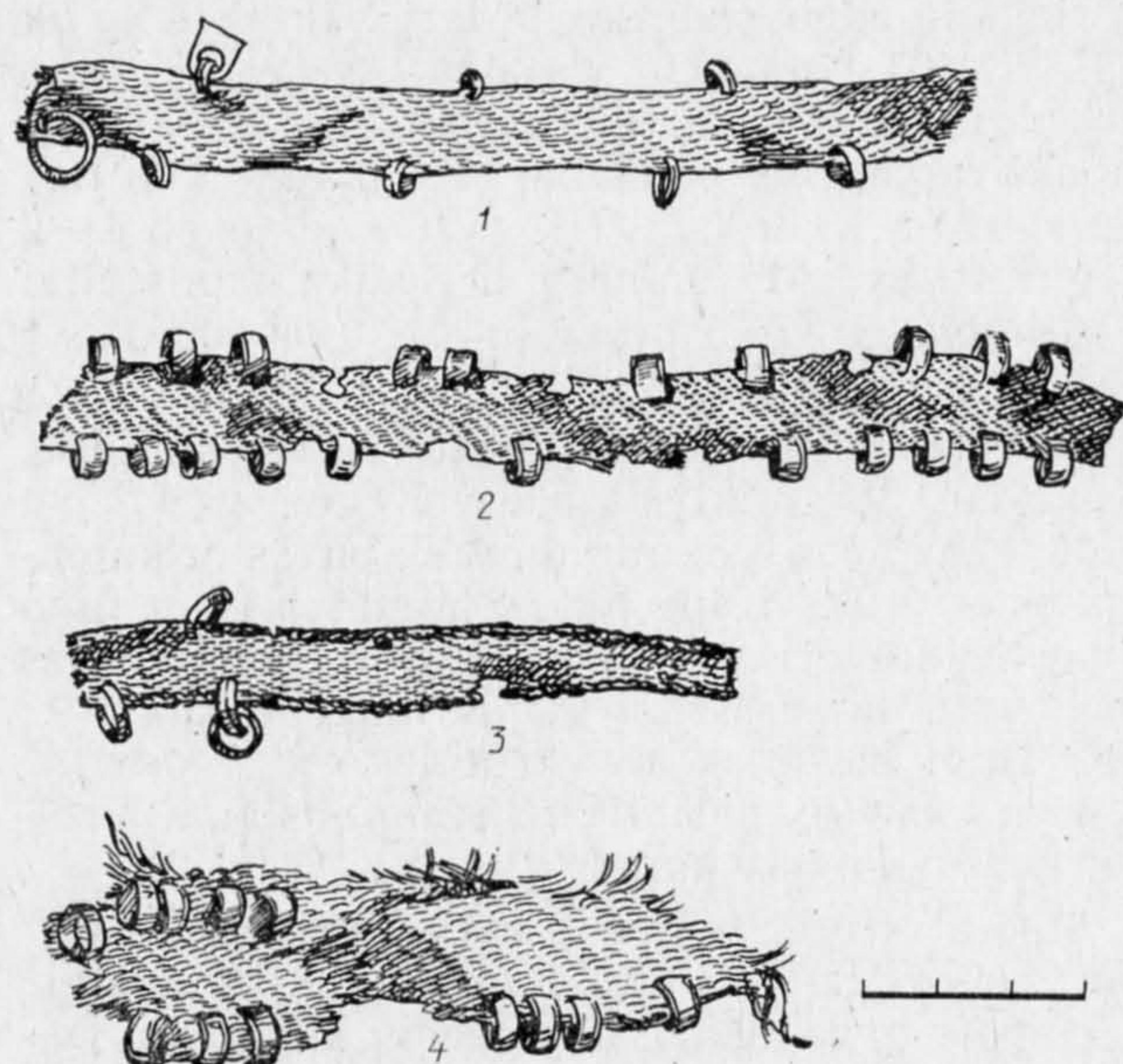
Panašių kabučių žinoma ir iš kitų žemaičių kapinynų, pvz., iš Juodsodės (Valatka V., 1969, pav. 7 : 4—6). Bet ypač jie būdingi žemaičių vakarinio pakraščio IX—XII a. kapinynams. Antai net 44 Bikavėnų kapuose rasta po 1—3 tokius kabučius. Pasitaikė jų ir kuršių VIII—IX a. kapuose, pvz.: Palangoje, Kašučiuose, Lazdininkuose. Čia jų dažniausiai aptinkama moterų kapuose, į smeigtuko kabutį įsegštų grandinelių galuose.

Šių papuošalų nešiojimas atspindi kuršių ir žemaičių VIII—IX a. kultūrinius ryšius.

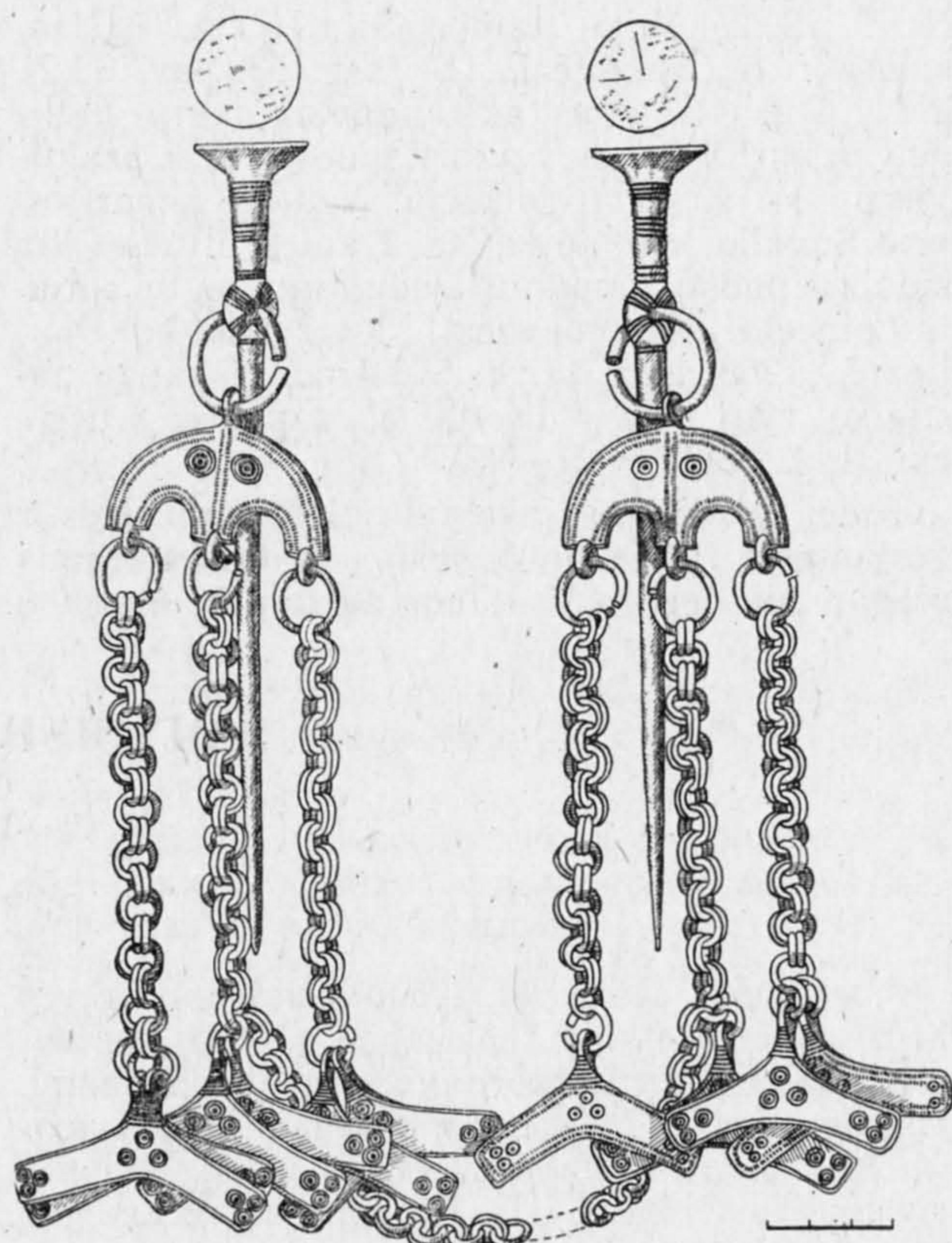
Lieka aptarti dar 2 radinių grupes — geriamųjų ragų liekanas ir pincetus, kurie nepriklauso nei papuošalam, nei darbo įrankiams.

Geriamųjų ragų liekanų aptikta vyrų kapuose Nr. 76, 98, 110, 112 ir 113. Tai gana reta įkapė. Vartoti menkai apkaustyti ragai — tik angos kraštas aptrauktas žalvario skardele (pav. 9 : 6), o smaigalys jau nekaustytas. Be to, jie neturi IV—V a. kapuose randamų sunkių puošnių metalinių juostų, jungusių rago smaigalių ir angos apkalą. Juostos vietoje kartais pasitaiko žalvarinė grandinėlė (k. Nr. 76, 113).

Geriamąjį ragą ne tik V—VIII a., bet ir vėliau žemaičiai retai dėjo į kapą. Antai Bikavėnuose iš 272 IX—XII a. mirusiuju jis įdėtas tik 9. Upyneje iš 101 X—XI a. kapo vos dviejuose rasta

22 pav. Galvos juostos: 1, 3 — iš k. Nr. 41, 2 — iš k. Nr. 121, 4 — iš k. Nr. 78

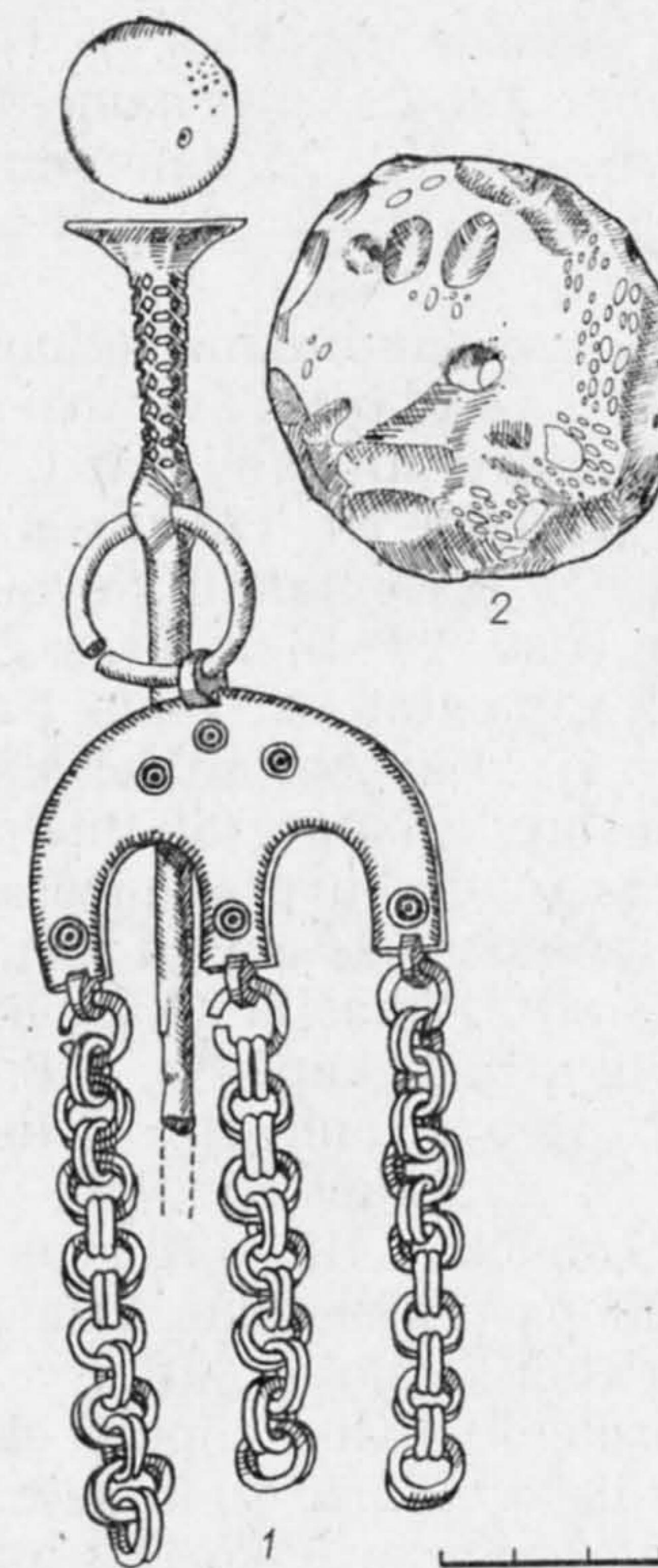
23 pav. Nuokamieniai smeigtukai su kabučiais ir grandinėlémis iš suardyto kapo

geriamojo rago pėdsakų. Taigi VII—XII a. tik apie 2—3% žemaičių palaidoti su ragu. Šiuo atžvilgiu jų kapai artimi žiemgalių kapams, kuriuose ragas taip pat labai reta įkapė. Tuo tarpu kaimynai kuršiai VIII—XII a. dėjo po 1—2 ragus ir į vyrų, ir į moterų, ir į vaikų kapus. Štai Palangoje iš 374 mirusiuų 111 (beveik 30%) palaidoti su šia įkape.

Žalvarinių pincetų rasta 2 vyrų kapuose. Kape Nr. 38 aptiktasis 5,6 cm ilgio, su 1,2 cm pločio žnyplėmis, odiniu dirželiu buvęs prikabintas prie segės. Kape Nr. 98 rastas 5,4 cm ilgio pincetas žalvarine grandinėle buvo pritvirtintas prie skliutakojės segės įvijos lankelio (pav. 9:4). Taigi nešiotas ant krūtinės tarsi kabutis. Idomu, kad jis pasitaikė turtingiausiam Požerės kapinyno vyro kape.

Šiuo atžvilgiu žemaičių vyrų VII—VIII a. kapai neišsiskiria iš kitų I m. e. tūkstantmetyje Lietuvoje gyvenusių baltų genčių kapinynų. Dabar Lietuvoje žinoma bent 16 plokštinių kapinynų ir pilkapynų, kuriuose dažniausiai turtinguose vyrų kapuose rasta pincetu, pvz., Taurapilio, Utenos raj., pilkapyje Nr. 5 (Tautavičius A., 1981, p. 30), Rūdaičių, Kretingos raj., VI a. kape Nr. 5 (Michelbertas M., 1968a, p. 97), Kašučių, Kretingos raj., VIII—IX a. kapuose Nr. 9, 23, 25, Vilkų Kampo, Šilutės raj., VIII a. kape Nr. 6 (Nakaitė L., 1970, p. 53, pav. 9:2) ir kt. Panašiai pincetas randamas ir kitų baltų genčių turtingiausią vyrų kapuose. Štai prajovingių IV a. „kunigaikščio“ kape Švaicarijos, prie Suvalkų, pilkapyje Nr. 2 ant krūtinės šalia sidabru puoštų lankinių žieduotujų segių aptikti 2 pincetai (Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J., 1958, lent. 11:4, 5). Analogiskai jų pasitaiko rytų slavų IX—X a. kapuose (Авдусин Д. А., 1967, с. 21—25).

Todėl tyrinėtojai linkę manyti, kad pincetas ir geriamasis ragas buvo susiję su tam tikromis maginėmis apeigomis. Juos nešiojo ir, matyt, į

24 pav. Atsitiktiniai radiniai: 1 — smeigtukas, 2 — gintarinis verpstukas

kapą dėjo jas atliekantiems asmenims — iš pradžių giminės, vėliau kaimo bendruomenės vyresniesiems — vadams (Kietlińska A., 1960). Šis paprotys tikriausiai buvo paplitęs ir baltų gentyse, jį žinojo taip pat žemaičiai.

Taigi Požerės kapinyno tyrinėjimų duomenys liudija, kad VII—VIII a. žemaičių kultūra išlaikė pagrindinius I m. e. tūkstantmečio viduryje susidariusius bruožus. VII—VIII a. daugiausia bendra ji turi su to paties laikotarpio žiemgalių kultūra, nors VIII a. stiprėja ryšiai su kuršiais, skalviais ir lamaticečiais.

МОГИЛЬНИК ПОЖЕРЕ

А. ТАУТАВИЧЮС

РЕЗЮМЕ

Могильник Пожере (Паэжерис) находится в Шилальском р-не (примерно в 90 км восточнее берега Балтийского моря). По сохранившимся данным 30-х гг., в северной части холма Карнага находилось несколько курганов с трупоположениями II—III вв., на южном — юго-восточном склоне имелись грунтовые погребения VII—IX вв., а наверху холма встречались погребения с трупосожжениями XIII—

XIV вв. и трупоположениями XV—XVI вв. Курганы и грунтовые погребения разрушались от хозяйственных работ, а также пострадали от любительских раскопок. С 1931—1932 гг. из разрушенных погребений в музей поступали отдельные изделия II—XIV вв. С 1938 г. эти находки упоминаются и в работах археологов.

В 1966 г. Институт истории АН ЛитССР и Историко-этнографический музей ЛитССР на южном склоне холма вскрыли 348 м² и обнаружили 132 погребения с трупоположениями VII—VIII вв. и остатки еще одного погребения того же времени на вспаханном поле восточнее исследованного участка (рис. 2).

Погребения находились близко друг от друга. Некоторые из них сохранились только частично. Покойники захоронены в грунтовых ямах в среднем величиной 2—2,3×0,7—0,9 м, для взрослых и от 0,5×0,8 до 0,7×1,6 м для детских погребений. Большинство погребений найдено на глубине 0,6—0,9 м, но отдельные находились на глубине 0,3—0,4 и 1—1,2 м. На дне некоторых погребальных ям сохранились следы деревянных гробов. Кости сохранились плохо — только отдельные фрагменты костей. Судя по небольшим размерам погребальных ям и детским браслетам 41 погребение следует отнести к детским. Погребальный инвентарь позволяет выявить 39 мужских и 34 женских погребений, остальные 19 погребений не были определены.

Для мужских погребений характерна северо-западная (54% всех мужских погребений) и северо-восточная (23%) ориентация головы. Женщин чаще хоронили головой на юго-восток (38%). По сохранившимся следам костей видно, что руки покойников в основном были сложены на груди.

Погребальный инвентарь мужчин немногочислен и не разнообразен (рис. 4, 6—9). Оружие составляют 1—2 втульчатых наконечника копий (рис. 6:1; 7:6; 8:1, 2; 9:1, 2), черенковатые наконечники копий редки — найдены только в 2 погребениях (рис. 10). Сравнительно часто у головы покойного или сбоку в гроб клали широкий боевой нож (рис. 7:1; 8:3; 9:3). Орудия труда редки. Только двое мужчин (погребения № 42 и 60) захоронены с втульчатыми топорами (рис. 4:1; 6:2). В погребении № 82 найдена втульчатая пешня (рис. 7:3), иногда обнаруживали нож.

Украшения мужчин также немногочисленны. Только в погребении № 76 (рис. 4:2) найдена единственная в исследованных погребениях этого могильника шейная гривна (рис. 8:5). Чаще встречались арбалетовидная фибула (рис. 8:8, 9:4, 21:2—4) или железная посоховидная булавка. Только в погребениях № 38 и 76 найдено по 1 браслету (рис. 8:4). Иногда в погребениях встречались еще подвески и цепочки (рис. 6:5, 7:5), спиральки (рис. 7:4) и 1—2 мелкие янтарные бусинки на груди покойного (рис. 6:6). Такие находки, как железная шпора из погребения № 60

(рис. 6:7), бронзовые пинцеты из погребений № 38 и 98 (рис. 9:4), железные пряжки (рис. 5:4), остатки оковок рога для питья (рис. 9:6), редки.

Характерной особенностью мужского погребального инвентаря является череп коня, найденный в 11 мужских и одном детском погребении. Обыкновенно голову коня клали в могилу немного выше покойного. В одном погребении найдены также следы костей конских ног, в некоторых вместе с черепом коня найдены и удила (рис. 6:3; 7:2).

В женских погребениях орудия труда также немногочисленны. Каменные прядлища найдены в 11 погребениях (рис. 12:5, 6; 14:7; 16:3; 17:6). Известна одна янтарная прядлища (рис. 24:1). Встречаются еще в женских погребениях шило (рис. 17:4), ножики. Более многочисленны украшения. Голову украшала бронзовая спираль у затылка (в диаметре около 2 и длиной до 15 см), заполненная толстыми шерстяными нитками (рис. 12:7; 14:9; 17:9), иногда волосы перевязаны лентой с маленькими бронзовыми колечками по краям (рис. 22), на шее ожерелье из тонких бронзовых спиралей (рис. 11:5; 12:4; 14:8). Только в погребении № 37 найдено ожерелье из 46 мелких зеленых и желтоватых стеклянных бусин. Наиболее характерное женское украшение — пара булавок, часто с цепочками и подвесками. Булавки довольно разнообразны: в 10 погребениях посоховидные, в 11 — крестовидные (рис. 13:1, 2; 14:1, 2; 15:1, 2; 16:2, 4; 17:1, 2) и в 4 — булавки с расширяющимися трубовидными головками (рис. 11:1, 2; 12:1, 2). Несколько булавок поступило как случайные находки из разрушенных погребений (рис. 23; 24:1). Булавки положены на груди, часто одна над другой, а цепочки иногда обмотаны вокруг булавок, обыкновенно у булавок бывают 1—2 маленькие янтарные бусинки (рис. 13:5, 6; 14:5, 6; 15:4; 16:1), шерстяной ниткой привязанные к булавкам, по-видимому, их носили в качестве амулетов.

Женщины надевали по одному браслету на обе руки. Наиболее многочисленны цилиндрические — манжетовидные — браслеты с продольным треугольным ребром посередине (рис. 11:3, 12:3, 13:3, 4, 14:3, 4, 15:3, 17:3). Обыкновенно на обеих руках браслеты были одинаковые. Только в погребении № 58 обнаружены браслеты разной формы (рис. 16:5, 6), в нем найден единственный браслет с утолщенными концами (рис. 16:5). В погребении № 33 — спиральные браслеты. Немного чаще, чем в мужских погребениях, найдены спиральные перстни.

Около 1/3 детских погребений была без погребального инвентаря, а в остальных — скромный инвентарь. Из орудий труда в них встречались пряслица, ножи (рис. 18:3). Из украшений в детских погребениях найдены булавки (рис. 19:1), иногда фибулы (рис. 18:1; 20:1), спиральные браслеты (рис. 19:2, 3; 20:2, 3), цепочки и подвески (рис. 20:4, 5), спирали, янтарные бусинки или кусок янтаря.

Украшения бронзовые, исключение составляют только некоторые железные посоховидные булавки и железная фибула из детского погребения № 115 (рис. 18:1). В целом инвентарь могильника скромный, отсутствуют серебряные и украшенные серебром изделия. Видимо, могильник оставила небольшая деревенская община.

Погребальный инвентарь, особенно фибулы, булавки и браслеты, позволяют датировать погребения VII—VIII вв. Погребальный обряд и инвентарь характерны не только для данного памятника, но и для других могильников Центральной Жемайтии (Жвиляй, Каш-

тауналяй, Мауджёрай), относящихся к этому же времени. Ряд явлений погребального обряда, прослеживаемых в могильнике Пожере (обычай класть в могилу мужчины голову коня, булавки женщинам на грудь, прикреплять к булавкам и фибулам янтарные бусинки и т. д.), наблюдается на данной территории с V—VI вв. Об этом говорят материалы могильников Мауджёрай и Саугиняй (см. статьи в данном сб.). Такие черты погребального обряда сохранились и в IX—XII вв., о чем свидетельствуют материалы исследований могильников Бикавенай, Упина и др. Устойчивость погребального обряда позволяет могильник Пожере отнести к жемайтским племенам, упомянутым на данной территории в XIII в., и предполагать, что эти племена проживали здесь с V—VI вв.

Погребальный инвентарь могильника Пожере указывает на близость материальной культуры жемайтов VII—VIII вв. и земгалов, хотя имеются некоторые общие элементы с культурой скалов и куршей.

APIE VIENĄ GALVOS PAPUOŠALĄ

REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

Jau daugiau kaip keturi dešimtmečiai praėjo nuo pirmo mėginimo, remiantis archeologiniais duomenimis, rekonstruoti Lietuvos pajūrio gyventojų drabužius. Tai buvo nedidelis D. Vēcold straipsnelis su keliais rekonstrukciniuose piešiniais, kuriuose pavaizduota I m. e. tūkstantmečio moterų galvos danga ir jos papuošalai (Wätzold D., 1939, p. 116—120). Didesnio ir išsamesnio darbo apie visą Lietuvos teritoriją sulaukta tik 1958 metais. Tada „Lietuvių liaudies meno“ serijoje pasirodė knyga, skirta senovės lietuvių papuošalam. Ją drauge su R. Rimantienė parengė šių eilucių autorė (LLM, t. 1, 1958). Sukauptos gausios archeologinės medžiagos pagrindu buvo mėginta rekonstruoti I m. e. tūkstantmečio ir II pradžios moterų ir vyrų drabužius. Ir čia daug vienos skirta moterų galvos dangai, jos papuošalam, nes kaip tik tam turėta daugiausia šaltinių. Pagal darbo profilį papuošalai ir rekonstruojami drabužiai, tarp jų ir galvos danga, daugiau nagrinėti meniniu požiūriu. Todėl iškilo reikalas apie galvos dangą ir jos papuošalus parengti išsamesnį straipsnį, pasekti šios drabužių dalies raidą I tūkstantmetyje ir II pradžioje, parodyti sritinius skirtumus ir apskritai padaryti kai kurias istorines išvadas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 30—53). Augant archeologinių paminklų tyrinėjimų mastui ir kaupiantis šaltiniams, archeologai vis dažniau atkreipia dėmesį į šią tyrinę-

jimų sritį. Atsiranda straipsnių, kuriuose kalbama apie galvos dangą ir jos papuošalus remiantis vieno kurio paminklo duomenimis (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 41—51; Tautavičius A., 1970, p. 112—114; Nakaitė L., 1972, p. 126—128; Michelbertas M., 1972, p. 121—130). Plačiau tai nagrinėjama monografijoje „Lietuviai IX—XII amžiais“, parengtoje straipsnio autorės. Skyriuje „Drabužiai“ bene išsamiausiai aptariama galvos danga ir jos papuošalai (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 120—138). Tiesa, šie tyrinėjimai apima IX—XII amžių. Pastebėtina, jog ligi šiol atlikti tyrinėjimai ir chronologiniu, ir teritoriniu požiūriu labai netolygūs. Tai lėmė šaltiniai. Geriausiai gali būti rekonstruojamos atskiros drabužių dalys, o kartu ir galvos danga remiantis griautiniais (nedegintais) kapais, nes vien juose pirminėje padėtyje randame ne tik papuošalus, bet kartais ir užsikonservavusių drabužių liekanų. Todėl ligi šiol daugiausia duomenų turime iš Lietuvos pajūrio, šiaurinių ir vakarinių rajonų, kur ilgiau negu kitose Lietuvos dalyse vyravo paprotys mirusiuosius laidoti nedegintus. Gerokai mažiau šaltinių yra iš centrinės ir rytų Lietuvos, nes kaip tik čia anksčiausiai pradėti deginti mirusieji: nuo I m. e. tūkstantmečio vidurio mirusiuų deginimo paprotys įsigalėjo rytų Lietuvoje, o iš čia pamažu plito į vidurio Lietuvą. Todėl mums rūpimų šaltinių iš šių sričių